

บทที่ 5

การจัดการกองทุนสวัสดิการในชุมชนพระรามหก

สำหรับในบทนี้จะขอลำดับถึงกองทุนในชุมชน 2 กองทุนด้วยกัน คือ กลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนในฐานะที่เป็นระบบสินเชื่อของชุมชน และกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม ในเมนู 5 ซึ่งแบ่งเป็น 3 ประเภทกองทุน ในฐานะเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชนเร่งด่วนโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของชาวชุมชนในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ นอกจากนี้ในส่วนสุดท้ายจะได้สะท้อนภาพความสัมพันธ์ของชาวชุมชนในด้านการจัดการเชิงเศรษฐกิจที่ปรากฏเป็นปกติ ของชีวิตในชุมชนเมือง ในบทนี้แบ่งการศึกษาเป็น 4 ประเด็น ดังนี้

1. กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนพระรามหก
2. กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม ว่าด้วยเรื่องการจัดสวัสดิการของชุมชน
3. บทบาทหน้าที่ของกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม(SIF เมนู 5)
4. ความสัมพันธ์ทางสังคมและกลไกเชิงเศรษฐกิจของชาวชุมชนพระรามหก

1. กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนพระรามหก :

กลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนพระรามหก เริ่มก่อตั้งครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2537 แต่ในตอนนั้นยังไม่มีกรรมการใด ไม่มีกรรมการที่ทำหน้าที่ชัดเจน และไม่มีสมาชิกเข้ามาฝากเงิน ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าช่วงเวลานั้น ชาวชุมชนต้องเผชิญกับเหตุการณ์ไฟไหม้เพื่อก่อสร้างทางรถไฟรางคู่ทำให้ต้องย้ายบ้าน หรือไม่ว่างใจกรรมการชุดเก่าเพราะชาวบ้านมักพูดถึงประธานชุมชนคนเก่าว่ากินเงิน ดังนั้นจึงไม่มีสมาชิกเข้ามาฝากเงิน

กลุ่มออมทรัพย์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน ตั้งขึ้นเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2541 โดยมีทางเจ้าหน้าที่ของ พชม. และกรรมการเครือข่ายบางชื่อฯ บางส่วนเข้ามาเปิด และให้คำแนะนำแก่ชาวบ้าน มีทั้งผู้ที่สนใจและผู้ที่ไม่แน่ใจว่าจะไปรอดหรือไม่ กลุ่มหลังนี้จึงลังเลที่จะเข้าร่วม เพราะเคยมีกรณีสมาชิกบางคนไปเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์วัดเสนาหินแต่ถูกโกง กลุ่มจึงล้ม หรือกลุ่มในชุมชนขอยืมเงินที่อยู่กับกลุ่มก็ล้มเพราะกรรมการโกงเงิน การรับรู้ข้อมูลหรือเคยประสบเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านไม่ไว้ใจที่จะเข้าร่วมพร้อมทั้งตั้งข้อสงสัยต่างๆ นานาต่อกรรมการชุดที่

ดำเนินการอยู่ ดังนั้นเมื่อแรกเริ่มเปิดกลุ่มมีสมาชิก เพียง 30 คน มีกรรมการดำเนินการ 7 คน โดยกรรมการกลุ่มออกมาจากรวมการชุมชน โดยที่ประธานชุมชนมีตำแหน่งเป็นประธานกลุ่ม ออมทรัพย์ และเลขาชุมชน เป็นเลขาของกลุ่มเช่นเดียวกัน การดำเนินการทั้งหมด เป็นหน้าที่ของ เวิร์กช็อป และบัญชีของกลุ่ม

ในระยะแรกสมาชิกเป็นคนที่รู้จักคุ้นเคยกับกรรมการ คือ มีทั้งเป็นเพื่อนบ้านและญาติ โดยเฉพาะประธานซึ่งมีญาติค่อนข้างมาก สมาชิกจึงกระจุกตัวอยู่บริเวณกลางชุมชนซึ่งเป็นบ้านของประธานและเลขา ต่อมาจึงมีเริ่มมีสมาชิกเพิ่มมากขึ้น

สำหรับกฎระเบียบการเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์ ประธานกล่าวว่า “โดยทั่วไปก็เหมือนกันทุกกลุ่มในเครือข่าย แต่เมื่อเวลาปฏิบัติจริงจะมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพของชุมชน การปรับเปลี่ยดังกล่าวทำให้ต่างจากกลุ่มอื่นในเครือข่าย ซึ่งเมื่อเข้าประชุมทำให้ถูกโต้แย้งเหมือนกัน แต่ก็อธิบายเหตุผลให้ฟังซึ่งปัจจุบันก็ยังใช้ได้ดี

สำหรับการดำเนินงาน และการเปิดบัญชีทางกลุ่มมีหลักเกณฑ์ว่า ผู้ที่จะเข้ามาร่วมจะต้องเป็นสมาชิกในชุมชนพระรามหกเท่านั้น สำหรับผู้ที่เข้ามาเช่าบ้านอยู่ในชุมชนก็สามารถเป็นสมาชิกกลุ่มได้ แต่ทางกรรมการจะชี้แจงว่าอาจจะมีปัญหาในกรณีที่ต้องการสมาชิกคนอื่นมาค้าประกันการกู้ยืม ซึ่งผู้ที่ค้าประกันจะต้องเป็นคนในชุมชนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์ด้วยการสมัครครั้งแรกเสียค่าสมัคร 50 บาท ถือว่าเป็นค่าสมุด การฝากเงินอย่างต่ำ 100 บาท/เดือน ในระหว่างที่ออมเงินกับกลุ่มอยู่นั้นสมาชิกสามารถเพิ่มวงเงินฝากได้ แต่ลดไม่ได้

หลักเกณฑ์การกู้เงิน การที่สมาชิกจะสามารถกู้เงินได้นั้นมีเงื่อนไขว่าจะต้องฝากเงินมาแล้วอย่างน้อย 6 เดือน และจะกู้ได้ไม่เกิน 3 เท่าของเงินต้น และไม่เกิน 10,000 บาท การกู้เงินจะต้องมีสมาชิกที่เป็นสมาชิกของกลุ่มเป็นผู้ค้าประกัน 1 คน และคนค้าประกันจะยังไม่สามารถกู้ได้พร้อมกันต้องรอจนกว่าคนที่ตนเองค้าประกันจะส่งคืนกลุ่มหมด ระยะหลังเมื่อเงินของกลุ่มเพิ่มขึ้นจึงมีการปรับลดหย่อนกฎเกณฑ์ดังกล่าว โดยให้คนค้ากู้ได้เมื่อคนที่ตนเองค้าให้ส่งได้ครึ่งหนึ่ง ซึ่งการกำหนดเช่นนี้ ทำให้กลุ่มโดนโต้แย้งจากกรรมการเครือข่ายว่า “ ในเมื่อเขาฝากแล้วไม่ให้กู้ใครจะอยากเข้ามาเป็นสมาชิก”

เนื่องจากทุกกลุ่มในเครือข่ายดำเนินการเหมือนกันคือ ให้กู้ได้ทุกคน ทั้งคนกู้และคนค้าประกัน ซึ่งทางประธานกลุ่มพระรามหก ไม่เห็นด้วยเพราะถ้าให้กู้ทุกคนเงินจะไม่พอแล้วจะเกิด

ปัญหา เช่น ชุมชนแห่งหนึ่งซึ่งเป็นสมาชิกของเครือข่ายเรียกให้ทางกรรมการเครือข่ายไปช่วยไกล่เกลี่ยกรณีที่มีสมาชิกแย่งกันกู้เงินแต่กลุ่มมีเงินไม่พอ โดยทางกรรมการเครือข่ายแก้ปัญหาด้วยการให้จับฉลาก ผลก็คือคนจับได้ก็ดีใจ ส่วนคนที่จับไม่ได้ก็ถอนออกจากการเป็นสมาชิก ประธานกลุ่มพระรามหก ได้ชี้แจงเพิ่มเติมว่า หากว่าทั้งคนกู้และคนค้ำเบียดทั้งคู่กลุ่มก็จะขาดทุนมาก การที่กลุ่มพระรามหก ใช้วิธีให้กู้คนหนึ่งค้ำคนหนึ่งจะไม่มีปัญหาการแย่งเงินเหมือนชุมชนอื่น เพราะสมาชิกต่างรับรู้กฎเกณฑ์นี้ร่วมกัน และแม้ว่าคนค้ำจะกู้ไม่ได้ชาวบ้านก็มีการตกลงกันเองว่า ทั้งคนกู้และคนค้ำจะนำเงินไปแบ่งกัน แล้วก็ช่วยกันส่ง ส่วนปัญหามักเป็นเรื่องที่ชาวบ้านบ่นว่ากู้ได้น้อยแต่หลายคนก็กล่าวว่ายังดีกว่ากู้ข้างนอกเพราะดอกเบี้ยถูกกว่ามาก

การเก็บเงินของกลุ่มออมทรัพย์ทางชุมชนได้กำหนดร่วมกันว่าจะเก็บทุกเสาร์ / อาทิตย์แรกของทุกเดือน โดยที่เหรียญ และบัญชีจะเป็นผู้เก็บเงิน (ซึ่งก็จะเก็บพร้อมกับเงินกองทุนสวัสดิการทั้ง 3 ด้าน ซึ่งจะเป็นหน้าที่ของเลขากลุ่มออมทรัพย์) กรณีผู้กู้เงินแต่ไม่ส่งตามกำหนดเวลาดังกล่าวจะเสียค่าปรับ 1 บาท/วัน ส่วนผู้ที่ไม่ได้กู้จะส่งเงินออมช้ำก็ไม่เสียค่าปรับ หรือบางเดือนจะเว้นส่งก็ได้ ปัจจุบันกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนพระรามหกมีสมาชิก 150 คน มีเงินประมาณ 70,000 บาท และตั้งแต่ตั้งมายังไม่เคยปันผลซึ่งจะปันผลครั้งแรกในรอบ 3 ปี เดือนมีนาคม พ.ศ. 2544 ที่ผ่านมามีไม่ได้ดำเนินการเพราะว่าทางกลุ่มปิดบัญชีไม่ต้องรอให้ทางเจ้าหน้าที่ พชม. มาทำให้มีฉะนั้นก็ต้องจ้างกรรมการในเครือข่าย (คนที่ทำเป็น) มาทำให้โดยเสียค่าจ้าง 300 บาท ทางกรรมการและชาวบ้านที่เป็นสมาชิกเห็นว่าไม่จำเป็นจึงรอไว้ก่อน เมื่อทางเครือข่ายจัดอบรมให้ก็จะทำกันเองซึ่งตอนนี้กรรมการของกลุ่มก็ทำได้แล้ว

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มออมทรัพย์กับเครือข่าย นอกจากจะมีการเข้าประชุมดำเนินกิจกรรมร่วมกันแล้ว ทุกเดือนกลุ่มจะต้องนำเงินไปฝากกับเครือข่ายอีกกลุ่มละ 500 บาทเพื่อเป็นเงินออมของแต่ละกลุ่ม ไม่จำเป็นต้องส่งทุกเดือนแต่ต้องส่งตลอดไม่ให้ขาด

2. กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม ว่าด้วยเรื่องการจัดสวัสดิการของชุมชน

สำหรับชุมชนพระรามหก ซึ่งเป็นสมาชิกของเครือข่ายบางซื่อฯ ได้รับสนับสนุนจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคมในเมนูที่ 5 โดยมีวัตถุประสงค์ของกองทุน คือ มุ่งให้ความช่วยเหลืออย่างรวดเร็วและมีความเรียบง่ายในการปฏิบัติงาน ขณะเดียวกันก็เข้าถึงผู้เดือดร้อนได้ตรงเป้าหมาย การจัดการในโครงการประเภทนี้จึงเน้นให้ “เครือข่ายองค์กรชุมชน” ที่เข้มแข็งเป็นกลไกสำคัญใน

การบริหารจัดการ โดยให้เครือข่ายเป็นผู้จัดการดูแลงบประมาณภายใต้การจัดทำรายละเอียดโครงการของแต่ละองค์กรชุมชนสมาชิก แล้วรวมเป็นโครงการร่วมชุดใหญ่ขององค์กรสมาชิกทั้งหมด จากนั้นจึงเสนอขอรับการสนับสนุนจากกองทุนชุมชน กรณีที่มีผู้ยากลำบากที่ทางเครือข่ายองค์กรชุมชนไม่สามารถดูแลได้ทั่วถึง หรือหากไม่มีเครือข่ายองค์กรชุมชนอยู่ในพื้นที่ องค์กรพัฒนาเอกชนในระดับพื้นที่สามารถช่วยดำเนินการเสนอโครงการได้เช่นกัน (กองทุนชุมชน,2543)

กรณีพื้นที่ในชุมชนเมืองกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม ได้ให้สนับสนุนโดยการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การร่วมกับสำนักพัฒนาชุมชนเมือง ซึ่งถือเป็นสถาบันสินเชื่อ ที่ทำงานกับชุมชนเมืองอยู่แล้วการบริหารจัดการจึงผ่านไปตาม พหุ. โดยมีมูลนิธิชุมชนเมืองทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน เฉพาะกรณี เมนู 5

เมื่อได้ทำความเข้าใจถึงที่มาที่ไปของกองทุนชุมชนในเมนูที่ 5 มาแล้ว ส่วนต่อไปจะกล่าวถึงการบริหารจัดการกองทุนภายในชุมชนพระรามหก ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 ว่ากรณีของเครือข่ายบางซื่อ เคยได้รับการสนับสนุนจากกองทุน SIF เมนู 5 มาแล้ว 2 รอบ คือ รอบแรกได้ในฐานะเป็นเครือข่ายนำร่องของชุมชนเมือง ซึ่งเป็นการจัดสวัสดิการด้านทุนการศึกษาแบบให้เปล่าทั้งหมดและได้สิ้นสุดแล้ว ส่วนการศึกษาครั้งนี้จะทำการศึกษาเฉพาะกองทุนรอบ 2 ที่ทางเครือข่ายได้ทำโครงการเสนอ และได้รับการอนุมัติเงินจำนวน 4,200,000 ล้านบาท เพื่อดำเนินกิจกรรมด้านสวัสดิการ อันประกอบไปด้วยกองทุน 3 ประเภทคือ กองทุนสวัสดิการการศึกษา กองทุนสวัสดิการอาชีพ และกองทุนสวัสดิการผู้สูงอายุ/คนพิการ ซึ่งบทที่ 3 ได้กล่าวถึงการจัดการระดับเครือข่ายมาแล้ว

สำหรับการเชื่อมต่อระหว่างเครือข่ายกับชุมชนมีกระบวนการ คือ การจะนำเงินจากเครือข่ายลงสู่ชุมชนนั้น ทางชุมชนโดยกรรมการกลุ่มออมทรัพย์จำนวน 5 คน จะต้องทำสัญญาเงินกู้กับเครือข่ายในนามของกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนก่อน หลังจากนั้นจึงจะสามารถนำเงินลงไปบริหารจัดการในชุมชนได้ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นหลังจากที่ทางกรรมการเครือข่ายได้ลงสำรวจผู้ได้รับประโยชน์ของแต่ละชุมชนเรียบร้อยแล้ว

การบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการของชุมชนพระรามหก

สำหรับกรณีชุมชนพระรามหก ประธานและเลขาธิการกลุ่มออมทรัพย์เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการทั้งหมด ตั้งแต่ขั้นตอนการคัดเลือกผู้ได้รับประโยชน์ ตามเกณฑ์ที่ตกลงร่วมกันในเครือข่าย ซึ่งอาจมีการปรับเปลี่ยนบ้างดังจะกล่าวถึงในรายละเอียดของกองทุนแต่ละประเภทต่อไป

ตารางที่ 4 ประเภทของกองทุนและจำนวนผู้ได้รับทุนสวัสดิการประเภทต่างๆของชุมชนพระรามหก
เปรียบเทียบกับจำนวนทั้งหมดของเครือข่าย

ประเภทของกองทุน	เครือข่าย(14 ชุมชน/คน)	ชุมชนพระรามหก (ร้อยละ)
1. กองทุนการศึกษา	322	32 (9.93)
2.กองทุนอาชีพ	172	31 (18.02)
3.กองทุนผู้สูงอายุ	180	27 (15)
4.กองทุนผู้พิการ	31	- (0)
5.กองทุนผู้ติดเชื้อ HIV	3	- (0)
รวม	708	90 (12.71)

หมายเหตุ : กรณีผู้พิการ ในชุมชนพระรามหก มี 2 คน รวมอยู่ในกองทุนอาชีพเพราะจะได้เป็นเงิน
ก้อนเพื่อนำไปลงทุนค้าขาย ซึ่งผ่านความเห็นชอบจากกรรมการเครือข่าย

ในด้านการบริหารจัดการของชุมชนพระรามหก การดำเนินการขั้นตอนหลักๆ จะเป็นไป
ตามมติของทางเครือข่ายที่ตกลงร่วมกัน เช่น เกณฑ์การคัดเลือกผู้ยากลำบาก หรือการแบ่ง
ประเภทของกองทุนและการกำหนดอัตราดอกเบี้ยแก่สมาชิก แต่มีบางอย่างที่ทางชุมชนมีอิสระ
ในการจัดการให้กองทุนในชุมชนเกิดการหมุนเวียนเป็นกองทุนระยะยาวที่สามารถช่วยเหลือชาว
ชุมชนได้ตลอดไป โดยจะกล่าวถึงการดำเนินการในแต่ละกองทุนตามลำดับ ดังนี้

- 2.1 กองทุนสวัสดิการการศึกษา
- 2.2 กองทุนสวัสดิการอาชีพ
- 2.3 กองทุนสวัสดิการผู้สูงอายุ

2.1 กองทุนสวัสดิการการศึกษา :

กองทุนสวัสดิการการศึกษาของชุมชนพระราม 6 มีผู้ได้รับประโยชน์จำนวน 32 คน แบ่ง
เป็นประเภทให้เปล่า 7 คน ประเภทหมุนเวียน 25 คน โดยทางเครือข่ายได้กำหนดเกณฑ์ และ
คาดหวังผลที่จะเกิดขึ้นดังนี้

เกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ที่ได้รับประโยชน์

1. พ่อและแม่เสียชีวิตทั้งคู่ /ถูกทอดทิ้ง อาศัยอยู่กับญาติที่มีปัญหาในการเลี้ยงดู
2. อยู่กับ พ่อ หรือแม่คนใดคนหนึ่ง แต่มีปัญหาการเลี้ยงดูมีรายได้ไม่เพียงพอ
3. พ่อ หรือแม่ตกงานแต่พอช่วยเหลือตนเองได้บ้าง

4. เด็กมีความตั้งใจเรียน

ผลที่คาดหวังว่าจะเกิดขึ้นใน 3 ระดับ

1. สามารถช่วยแบ่งเบาภาระผู้ปกครอง / ลดภาระหนี้สินแก่ครอบครัว
2. กรรมการกลุ่มออมทรัพย์ กรรมการชุมชนและชาวบ้าน ได้มีโอกาสได้ทำงานร่วมกันและช่วยเหลือกันและกันมากขึ้น
3. เครือข่ายมีกองทุนสวัสดิการที่สามารถช่วยเหลือสมาชิกได้ต่อไป และทำให้ชาวบ้านได้รู้จักผู้นำชุมชนและผู้นำเครือข่ายดีขึ้น รวมทั้งองค์กรพี่เลี้ยงได้ทำงานร่วมกันมากขึ้น

เกณฑ์ต่างๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่ทางกรรมการเครือข่ายร่วมกันกำหนดขึ้นในการเขียนโครงการ จึงถือว่าเป็นเป้าหมายของกองทุน ซึ่งผู้ศึกษาจะใช้เป็นส่วนหนึ่งในการพิจารณาต่อไป

การบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการการศึกษาในชุมชนพระรามหก

สำหรับกองทุนการศึกษาทางเครือข่ายได้กำหนดกรอบอัตราการให้กู้ยืมและชำระคืน ภายใต้อัตราดอกเบี้ย 18 เดือน โดยแยกตามระดับการศึกษาต่างๆ ดังนี้

ตารางที่ 5 การแบ่งประเภทและอัตราการกู้ยืมของกองทุนการศึกษาในชุมชนพระรามหก

ระดับการศึกษา	จำนวนเงิน/บาท/ปี	การชำระคืน/บาท/เดือน
ประถมศึกษา	4,000	270 (เดือนสุดท้าย 220 บาท)
มัธยมศึกษาตอนต้น	7,500	500
มัธยมศึกษาตอนปลาย	8,500	540 (เดือนสุดท้าย 400 บาท)
ปวช. – ปริญญาตรี	12,000	800

ที่มา : จากการสัมภาษณ์กรรมการกลุ่มออมทรัพย์ และชาวบ้านในชุมชน

การจ่ายเงินแบ่งจ่ายเป็น 2 งวด งวดแรก(เทอม1) จ่าย 70 % งวดที่สอง (เทอม2) จ่าย 30% เงินกองทุนการศึกษามี 2 แบบ คือ แบบให้เปล่า และ แบบหมุนเวียน ซึ่งทั้ง 2 ประเภท ไม่มีดอกเบี้ย เลขาชุมชนผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบ กล่าวว่า ช่วงนี้ชาวชุมชนเศรษฐกิจไม่ดี และเงินงวดหลังมาช้าจึงมีการยืดเวลาส่งคืนออกไป และลดเหลือ เดือนละ 100 บาท สำหรับผู้ปกครองบางคนที่ส่งไม่ไหว ซึ่งแต่ละประเภทมีการดำเนินการดังนี้

ทุนประเภทให้เปล่า :

สำหรับกรณีที่เป็นเงินให้เปล่านั้นตัวเด็กและครอบครัวต้องมีความยากลำบากอย่างแท้จริง ต้องผ่านการพิจารณาทั้งในระดับชุมชน และกรรมการเครือข่าย ชุมชนพระรามหกมีเด็กที่จัดอยู่ในประเภทนี้ 7 คน โดยที่แต่ละคนมีสถานภาพทางครอบครัวดังนี้

ตารางที่ 6 แสดงจำนวนและลักษณะทางครอบครัวของผู้ที่ได้รับสวัสดิการทุนการศึกษาประเภทให้เปล่า

ชื่อ	ระดับการศึกษา	สถานภาพทางครอบครัว
ด.ช. สันทัต	ป.3	พ่อป่วยเป็นโรคประจำตัวทำงานรับจ้าง แม่ติดคุก
ด.ญ. สุนทร	ป.6	"
ด.ญ. ปาน	ป.5	พ่อแม่แยกทางกันตั้งแต่เกิด พ่อตาย อยู่กับคนรับจ้าง เลี้ยงตั้งแต่ 6 เดือน และคนเลี้ยงเป็นคนส่งเสียมาตลอด
ด.ช. สุรศักดิ์	ม.2	พ่อ แม่แยกทางกัน ปัจจุบันอยู่กับน้ำ
ด.ช. ณัชพงษ์	ม.2	พ่อ แม่แยกทางกันแม่มีสามีใหม่ และเป็นเอดส์ตายทั้งคู่ ปัจจุบันอยู่กับยาย
น.ส. วชิรี	ปวช.ปี1	"
ด.ญ. มาลิสสา	ป.1	พ่อแม่แยกทางกัน แม่ตงงานอยู่กับยาย

ที่มา : ผู้ศึกษาสรุปจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชน

เด็กที่อยู่ในกลุ่มของผู้ที่ได้เงินให้เปล่านี้นี้ ไม่ต้องส่งคืนกับทางกลุ่มออมทรัพย์ แต่กรรมการจะแนะนำให้ผู้ปกครองเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อเป็นการออมเงินไว้ใช้ในยามจำเป็น ในตอนแรกก็เข้าเป็นสมาชิกกันทุกคนแต่ออกไปแล้ว 1 คน คือผู้ปกครองของ ด.ญ.มาลิสสา เนื่องจากส่งไม่ไหว เพราะมีหนี้สินที่อื่นด้วย คือ เป็นหนี้กับประธาน และชาวบ้านในชุมชน

กองทุนประเภทหมุนเวียน :

สำหรับกองทุนหมุนเวียนนั้นเป็นเด็กที่พ่อแม่พอจะส่งเสียเลี้ยงดูได้ พ่อหรือแม่อาจจะทำงานที่มีรายได้น้อยไม่เพียงพอ เช่น แม่ทำงานค้าขาย หรือเป็นลูกจ้าง กทม. ส่วนพ่อทำงานรับจ้างมีรายได้ หรือว่างงาน ลักษณะเช่นนี้ในชุมชนมีเป็นจำนวนมาก การคัดเลือกผู้ได้รับประโยชน์จึงเกิดปัญหาอยู่บ้าง เป็นต้นว่า กรรมการถูกชาวบ้านตำหนิว่า เลือกให้เฉพาะพี่น้องหรือพรรคพวกตัวเอง ซึ่งทางประธาน กล่าวว่า " พยายามกระจายให้ได้ทุกกลุ่มแต่เป็นไปได้ที่ทุกคนจะได้ แม้แต่น้องของกรรมการคนเก่าที่ไม่ค่อยให้ความร่วมมือกับกิจกรรมของชุมชนก็ให้ แล้วเขาก็

เข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ตามเงื่อนไขของเรา แม้แต่บ้านที่อยู่ในพื้นที่ไม่ค่อยออกมาหน้าชุมชนก็ให้ ระยะเวลาหลังก็เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น ซึ่งถือเป็นเรื่องที่ดีถ้ามีแต่กลัวปากชาวบ้านก็ทำงานไม่ได้”

ในกรณีของทุนการศึกษานี้ แม้จะเป็นเงินให้เปล่าและให้ยืมโดยไม่เสียดอกเบี้ย แต่จากการที่ผู้ศึกษาติดตามมาโดยตลอดพบว่า มีข้อจำกัดอยู่ดังที่กล่าวมาในตอนต้น คือ จากการจ่ายเงินแบ่งเป็น 2 งวด ปรากฏว่าเงินงวด 2 สำหรับเทอมแรกของปีถัดไปต้องจ่าย 70 % มาไม่ทันกับการเปิดเทอม ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนต้องไปยืมเงินมาจากแหล่งอื่นเพราะเทอมแรกจะเสียค่าใช้จ่ายมาก ทำให้ต้องเสียดอกเบี้ยซึ่งอย่างต่ำที่สุดร้อยละ 10 บาท อย่างมากร้อยละ 40 บาท มีชาวบ้านกล่าวถึงข้อสงสัยในเรื่องดังกล่าวว่า

“อันที่จริงเงินคงจะมานานแล้ว แต่ประธานเอาเงินไปหมุน หรือไม่ก็เก็บเงินไว้ เพื่อให้ชาวบ้านที่เดือดร้อนไปกู้กับประธานมาใช้ก่อน”

การที่ชาวบ้านจะเข้าใจเช่นนี้ไม่ใช่เรื่องแปลก แม้ว่าผู้ศึกษารู้ดีอยู่แล้วว่าการที่เงินลงมาซ้ำติดอยู่ที่ระบบบัญชีของเครือข่ายที่ไม่เรียบร้อย และไม่สามารรถชี้แจงกับทางกรรมการ SIF ได้ สถานการณ์ที่เกิดขึ้น คือ เมื่อชาวบ้านเดือดร้อนก็ไปยืมเงินประธาน ดังเช่นกรณีของนางใจ ซึ่งเป็นยายของหลาน 2 คน ซึ่งทั้งพ่อและแม่เป็นเอดส์เสียชีวิตได้รับเงินประเภทให้เปล่า เมื่อโรงเรียนเปิดเดือดร้อนไม่มีเงินค่าเทอมจึงมายืมที่ประธาน ประธานเห็นว่ามีควมจำเป็นจึงให้ยืมโดยไม่คิดดอกเบี้ย และพอเงิน SIF ลงมาก็เอาไปใช้คืน กรณีเช่นนี้มี 2-3 คน ชาวบ้านเหล่านี้เล่าว่า

“ป่าจะให้ยืมเงินของแกก่อนโดยที่ไม่คิดดอกเบี้ย แต่ต้องเดือดร้อนจริงๆ เมื่อเงินการศึกษามา ก็ให้หักออก”

อาจกล่าวได้ว่า กรณีดังกล่าวเกิดขึ้นจากการไม่วางใจในตัวประธานที่มีบทบาทซ้อนทับกันระหว่างการเป็นผู้นำชุมชนที่ชาวบ้านพึ่งพาได้ กับบทบาทของการเป็นนายทุนเงินกู้ที่หากินกับการปล่อยเงินกู้และเก็บดอกเบี้ย อย่างไรก็ตามเมื่อยามที่ชาวบ้านเดือดร้อนอย่างน้อยที่สุดในชุมชนยังมีผู้ที่พอจะเป็นที่พึ่งได้ก็น่าจะเป็นสิ่งที่ดี ทว่าอีกด้านหนึ่งการเหลื่อมกันของบทบาทผู้นำย่อมสร้างความแคลงใจให้กับชาวบ้านจึงถือว่าเป็นข้อจำกัดประการหนึ่งที่จะทำให้ไว้วางใจผู้นำได้อย่างสนิทใจ

2.2 กองทุนสวัสดิการอาชีพ :

ชุมชนพระรามหก มีผู้ได้รับทุนอาชีพทั้งหมด 31 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 18.02 ของทั้งหมด กองทุนอาชีพ หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่ากองทุนค้าขาย เนื่องจากเงินทุนดังกล่าวชาวบ้านจะนำไปลงทุนทำการค้ามีทั้งผู้ที่มีกิจการอยู่แล้ว และผู้ที่ทำเป็นการชั่วคราว

สำหรับกองทุนอาชีพนี้ เครือข่ายได้กำหนดหลักการคัดเลือกผู้รับประโยชน์ไว้กว้าง ๆ ว่า

1. เป็นคนที่อยู่ในชุมชน
2. ไม่มีทุนประกอบอาชีพ
3. เป็นผู้ตกงานหรือว่างงาน
4. เป็นบุคคลที่อาจมีอาชีพเดิมแต่มีทุนน้อย

ผลที่คาดหวังจากกองทุนคล้ายกัน คือ ให้สมาชิกมีเงินลงทุนในการประกอบอาชีพ ช่วยเหลือผู้ที่ตกงาน ว่างงานให้มีอาชีพ ทำให้กรรมการกลุ่มออมทรัพย์ กรรมการชุมชนและชาวบ้านได้ทำงานร่วมกันและได้ช่วยเหลือกันและกัน สุดท้ายสมาชิกได้รู้จักกรรมการเครือข่าย และเครือข่ายมีกองทุนที่สามารถช่วยเหลือสมาชิกได้ต่อไป

การแบ่งรูปแบบการสนับสนุน ตามที่ได้กล่าวมาในบทที่แล้วถึงเกณฑ์ที่กรรมการเครือข่ายได้กำหนดร่วมกันในโครงการ คือ แบ่งการให้กู้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

- หาบเร่ รายละ 2,000 บาท
- รถเข็น รายละ 3,000 บาท
- แผงลอย รายละ 5,000 บาท

ในทางปฏิบัติที่พบจากการศึกษาถึงกระบวนการจัดการของชุมชนพระรามหก ได้มีการปรับเปลี่ยน โดยที่กรรมการให้เหตุผลว่า เงินจำนวน 2,000 บาท ถือว่าเป็นเงินน้อยเกินไปที่จะนำไปเพื่อลงทุนทำการค้า ยิ่งต้องแบ่งจ่ายเป็น 2 งวด งวดละ 70 % และ 30% ประธานจึงเสนอกับทางเครือข่ายขอปรับเป็น 2 อัตรา คือ 3,000 บาท สำหรับหาบเร่และรถเข็น และ 5,000 บาท สำหรับแผงลอย ซึ่งได้รับการยินยอมจากทางเครือข่ายเพราะเห็นว่าการปรับเกณฑ์เช่นนี้สามารถปฏิบัติได้จริงมากกว่า

การบริหารจัดการกองทุนอาชีพชุมชนพระรามหก

สำหรับสวัสดิการการเงินอาชีพมีความแตกต่างจากเงินการศึกษาตรงที่เงินอาชีพผู้ที่ได้รับทุนจะต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 2 บาท (โดยแบ่งเข้ากลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน 1 บาท และ เครือข่าย 1 บาท) ซึ่งถือเป็นอัตราที่ต่ำกว่าเงินกู้ทั่วไปหลายเท่า การเก็บดอกเบี้ยจะเก็บครั้งแรกเพียงครั้งเดียว หลังจากนั้นก็ส่งเงินต้นตามข้อสัญญาในตอนแรก คือจะต้องชำระคืนภายในระยะเวลาไม่เกิน 18 เดือน แต่เนื่องจากเงินงวดที่สองลงมาล่าช้ามาก คือ ลงมาประมาณเดือนที่ 10 จึงทำให้มีการยืดเวลาการชำระคืนออกไปโดยไม่ได้คิดดอกเบี้ยเพิ่ม จากเกณฑ์เดิม เงินกู้ 3,000 บาท ส่งเดือนละ 200 บาท ส่วนเงินกู้ 5,000 บาท ส่งเดือนละ 340 บาท แต่เมื่อมีการยืดเวลาออกไปก็มีการปรับจำนวนเงินที่ส่งแต่ละเดือนลดต่ำลงแล้วแต่ชาวบ้านจะตกลงกับกรรมการ โดยมากจะอยู่ประมาณ 100 – 150 บาท/เดือน

ประเด็นเรื่องการแบ่งประเภทอาชีพ หรือการแบ่งประเภทจำนวนเงินให้ผู้รับประโยชน์นั้น ในทางปฏิบัติกรณีชุมชนพระรามหกผู้ศึกษาพบว่า ลักษณะการประกอบอาชีพไม่มีความสำคัญ เท่ากับความมั่นคงในอาชีพ และการประเมินถึงความสามารถในการส่งคืนกลับสู่กลุ่ม ดังนั้นผู้ที่ กรรมการมองดูแล้วว่า มีอาชีพที่ค่อนข้างมั่นคง ไม่ทำแบบฉาบฉวยชั่วคราวชั่วคราว ซึ่งกลุ่มนี้โดยมากจะเป็นร้านขายของชำ หรือร้านอาหารตามสั่งในชุมชน ตลอดทั้งรถเข็นขายข้าวเหนียวหมูปิ้ง หรือขายขนมถ้วย ถือว่าเป็นบุคคลที่ไม่ได้มีการเปลี่ยนอาชีพบ่อยครั้ง คนกลุ่มนี้จัดอยู่ในกลุ่มที่จะได้ 5,000 บาท ส่วนพวกที่จะได้ 3,000 บาท มักเป็นกลุ่มที่ว่างงานหรือกำลังหาอาชีพใหม่ทำ อาจกล่าวได้ว่าคนกลุ่มนี้จะต้องการเงินลงทุนมากกว่ากลุ่มแรก ทว่าไม่สามารถทำให้กรรมการเชื่อถือว่าจะสามารถส่งเงินคืนกลุ่มได้ ทำให้ภาพที่เห็นคือชาวบ้านกลุ่มนี้พอได้เงินมาก็จะทำการค้า เล็กๆ น้อยๆ อาจขายของตามตลาดหรือขายขนมหน้าบ้าน เป็นต้นว่าลูกชิ้นทอด ขนมปังปิ้ง ไข่กรอกและอื่นๆ กิจกรรมที่แท้จริงมีลักษณะค่อนข้างชั่วคราวชั่วคราว ต่างจากกลุ่มแรก โดยที่ทางการกรรรมกล่าวถึงข้อจำกัดว่า แม้ว่าจะเรียกว่าเป็นเงินช่วยเหลือชาวบ้านในยามวิกฤต แต่ว่าทางกลุ่มจะต้องคำนึงถึงการส่งคืนระยะยาวด้วย เพราะเงินที่ชาวบ้านส่งคืนกลับมาต้องนำกลับไปส่งคืนทางเครือข่าย เนื่องจากถือเป็นเงินกู้ที่ทางกรรมการกลุ่มออมทรัพย์จะต้องรับผิดชอบร่วมกัน

เมื่อเป็นดังนั้นทางป้องกันอีกทาง คือ กรรมการจึงตั้งเป็นกฎแบบหลวม ๆ ว่าถ้าได้เงินสวัสดิการอาชีพถือว่าเป็นการช่วยเหลือจากกลุ่มออมทรัพย์ เนื่องจากเงินก้อนนี้ได้มาเพราะชุมชนมีกลุ่มออมทรัพย์ ดังนั้นน่าจะเข้ามาเป็นสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์เพราะต่อไปความช่วยเหลือ หรือกิจกรรมต่าง ๆ จะเข้ามาทางกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งชาวบ้านก็จะได้ประโยชน์ด้วย หลักการดังกล่าวเป็นเสมือนเงื่อนไขเชิงการบังคับ ดังกรรมการชี้แจงว่า

“กองทุนนี้ไม่ได้ให้เฉพาะสมาชิกออมทรัพย์เราเปิดกว้าง แต่มีข้อกำหนดว่าผู้ที่ได้รับทุนก่อนที่เงินจะลงมา 1 เดือนต้องเข้ามาเป็นสมาชิกออมทรัพย์ เมื่อมาออกร่วมกันในอนาคตก็มายืมได้ โดยที่เงินออมทรัพย์ไม่จำเป็นต้องส่งทุกเดือนก็ได้ขึ้นอยู่กับตัวสมาชิก แต่เงินกู้สวัสดิการอาชีพต้องส่งทุกเดือน เพราะทางกลุ่มต้องส่งคืนเครือข่ายทุกเดือนเช่นกัน”

เลขาของกลุ่มออมทรัพย์เล่าว่า “มีบ้างที่ชาวบ้านไม่ส่งโดยอ้างว่าไม่มี ซึ่งทางกรรมการก็ไม่รู้จะทำยังไง เพราะสภาพความเป็นอยู่ก็เห็นกันอยู่แล้ว หรือบางทีมีแต่เขาเอาไปส่งที่อื่นที่ดอกแพงกว่าก็มี กรณีนี้ประธานก็จะเอาเงินส่วนตัวออกไปให้ก่อน เพราะกลัวว่าทางชุมชนจะเสียเครดิตกับทางเครือข่ายแล้วค่อยให้ชาวบ้านมาส่งรายวันกับประธานเอง ”

หากพิจารณาถึงกระบวนการจัดการที่ดูเหมือนว่าจะเข้มงวดอยู่บ้างในตอนแรก แต่ทว่าโดยสภาพความเป็นจริงที่ปรากฏของชาวบ้านในชุมชน ทำให้ต้องมีการยืดหยุ่นลงบ้าง การส่งรายวันกับประธานชุมชน วันละ 5-30 บาท ถือเป็นกระบวนการจัดการของชุมชนพระรามหก ขณะที่บางชุมชนที่กรรมการกลุ่มเก็บจากชาวบ้านไม่ได้ขอผลัดกับทางเครือข่ายไว้ก่อน ซึ่งมีอยู่หลายชุมชน ประธานกล่าวอย่างภูมิใจว่า “แม้ว่าชุมชนเราจะจนกว่าชุมชนอื่นแต่เราก็ไม่เคยติดเงินเครือข่ายให้เสียชื่อ”

หากว่าจะพิจารณาในรายละเอียดของผู้ที่ได้รับเงินกองทุนอาชีพนี้ ตามที่ได้กล่าวมาในตอนต้นแล้วว่าเป็นได้เป็น 2 ประเภทอย่างชัดเจน คือกลุ่มที่มีร้านค้าขายประจำและกลุ่มที่ทำเป็นครั้งคราว

นายสามารถ อายุ 56 ปี มีร้านขายของชำอยู่หน้าชุมชน อยู่ในกลุ่มผู้ที่ได้ 5,000 บาท ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับกองทุนว่า “ เงินน้อยไม่พอลงทุนใหม่ ดีสำหรับคนที่มียุติการอยู่แล้ว เพราะเงินน้อยแบ่งจ่ายเป็นงวดงวดก็ยิ่งน้อยโดยเฉพาะงวดที่สอง ไม่พอซื้อของเข้าร้านในแต่ละครั้ง แต่ที่เขาเพราะประธานมาบอกเห็นว่าดอกถูก จริงๆ แล้วก็พออยู่ได้ไม่เดือดร้อน ทุกวันนี้เงินหมดแล้วยังต้องส่งคืนอีกเดือนละ 150 บาท ส่งน้อยลงเพราะเงินงวดสองมาช้า แต่รวมฝากออมทรัพย์ด้วยก็ 250 บาท ออมทรัพย์ฝากไว้เฉยๆ ไม่ได้กู้ ” นายสามารถ เป็นคนเก่าแก่ อยู่ในชุมชนมานาน เคยมีประสบการณ์ไปทำงานต่างประเทศมาเกือบ 10 ปี ทำทางเป็นคนมีเงินเพราะใส่ทองเยอะ แถบบอกว่าที่มีเงินเพราะถูกห่วยบ่อย...”

นางจิม อายุ 39 ปี มีอาชีพขายขนมในชุมชนที่ได้เงินทุน 3,000 บาท กล่าวถึงกองทุนสวัสดิการอาชีพว่า “ มันจะไปพออะไรงวดแรก สองพันกว่าบาท งวดสองไม่ถึงพัน แค่งลงทุนเกือบไม่พอหน้าซ้าขายในชุมชนก็จ่ายบ้างเชื่อบ้างบางที่แค่ 10 บาท ยังบอกให้มาเก็บพุงนี้เราไปเก็บก็ว่าเราคงจะเอากำไรที่ไหน ต้องทำไปหยุดไปหาอย่างอื่นทำบ้าง ในชุมชนก็เป็นแบบนี้แหละกินกันไม่ค่อยจ่าย จะออกไปขายข้างนอกก็ลำบากเพราะเราไม่มีที่ ตอนนี้ก็ต้องส่งทุกเดือนแต่ออมทรัพย์ไม่ได้ส่งแล้วไม่มีเงิน” กรรมการบอกว่าขาดส่งมานานแล้วทั้งเงินสวัสดิการอาชีพ และออมทรัพย์ และชาวบ้านเล่าว่าเป็นคนมีหนี้สินเยอะ”

อย่างไรก็ตามสิ่งที่ปรากฏค่อนข้างชัด คือ การทำหน้าที่ของกองทุนดังกล่าวเพียงแค่บรรเทาความเดือดร้อนเฉพาะหน้า ซึ่งมีระยะเวลาในแต่ละงวดเพียง 2-3 วันที่จะสร้างความคึกคักในชุมชน แต่หลังจากนั้นอย่างมาก 1 อาทิตย์ ชุมชนจะกลับมาอยู่ในภาวะปกติ ยิ่งในขณะที่ทำการศึกษาอยู่(เงินงวดที่สองลงมาได้ 4 เดือน) ชุมชนอยู่ในภาวะที่ซบเซาอย่างมาก มากกว่าช่วงที่เงินงวดแรกลง เพราะเงินก็ใช้หมดแล้ว บางคนได้ใช้จริง ๆ เพียงงวดเดียว พอได้งวดสองมาก็เอาไปใช้หนี้หรือเอาไปใช้อย่างอื่น ปัจจุบันจึงมีแต่ภาวะที่จะต้องส่งคืน ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องส่งคืนให้ทันในแต่ละเดือน หรือในแต่ละวัน

2.3 กองทุนสวัสดิการผู้สูงอายุ :

ชุมชนพระรามหกมีจำนวนผู้สูงอายุที่ได้รับเงินจากกองทุน 27 คน จากทั้งหมด 180 คน ทั้งเครือข่าย คิดเป็น 15% ของทั้งหมด กรณีกองทุนผู้สูงอายุนี้ในเครือข่ายจะเรียกอีกชื่อว่า “กองทุนสวัสดิการ” ซึ่งเป็นกองทุนเดียวกัน เนื่องจากชุมชนอื่นจะรวมคนพิการอยู่ในกองทุนนี้ด้วย ขณะที่ชุมชนพระรามหกซึ่งมีคนพิการ 2 คน ที่ทำมาหากินได้จึงจัดให้รวมอยู่ในกองทุนอาชีพ ดังนั้นในชุมชนจึงมีเพียงผู้สูงอายุที่อยู่ในกองทุนนี้ต่างจากชุมชนอื่นบางชุมชนที่มีคนพิการรวมอยู่ด้วย

กองทุนผู้สูงอายุทางเครือข่ายได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาไว้ว่า

1. ต้องเป็นผู้ที่อยู่ในชุมชนมาไม่น้อยกว่า 1 ปี
2. เป็นผู้ที่ไม่มีรายได้ หรือไม่มีผู้ดูแล
3. เป็นโรคประจำตัว หรือช่วยเหลือตัวเองไม่ได้
4. ต้องมีอายุ 60 ปีขึ้นไป

สำหรับผลที่คาดว่าจะได้รับจากกองทุน คือ ประการแรก ทำให้ผู้สูงอายุมีโอกาสใช้กองทุนเป็นค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงชีพ ทำให้คณะกรรมการชุมชน กรรมการกลุ่มออมทรัพย์ และชาวบ้านได้

มีโอกาสได้ทำงานร่วมกัน ให้เครือข่ายมีกองทุนที่จะจัดให้กับผู้สูงอายุต่อไป พร้อมทั้งทำให้คนในชุมชนรู้จักผู้นำเครือข่ายมากขึ้น

ตามเกณฑ์ที่กล่าวมาข้างต้นในทางปฏิบัติจริง ค่อนข้างชัดเจนว่าเน้นข้อสุดท้ายเป็นหลัก คือ ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป และอยู่ในชุมชนมาอย่างน้อย 1 ปี ถือว่าอยู่ในเกณฑ์ที่ได้รับทุน แต่จะต้องอยู่ในชุมชนขณะที่มีการสำรวจด้วย

เงินกองทุนผู้สูงอายุนี้จะแตกต่างจาก กองทุนการศึกษา และกองทุนอาชีพดังที่กล่าวมาข้างต้น คือ กรณีกองทุนผู้สูงอายุ เป็นเงินให้เปล่าทั้งหมด และการจ่ายเงินกองทุน SIF มาถึงเครือข่ายและจากเครือข่ายมาสู่กลุ่มออมทรัพย์เป็นการจ่ายเป็นเงินก้อนเพียงงวดเดียว โดยได้รับคนละ 6,000 บาท (เดือนละ 500 บาท/คน) หลังจากนั้นก็ขึ้นกับทางกลุ่มว่าจะจัดการเงินกันอย่างไร จะให้ครั้งเดียวหมด หรือจะมีกระบวนการแบ่งจ่ายอย่างไร เป็นสิ่งที่แต่ละกลุ่มมีอิสระในการจัดการ แต่ทางเครือข่ายมีเป้าหมายเป็นเบื้องต้นร่วมกันว่า จะต้องจัดการให้กองทุนก้อนนี้มีความยั่งยืน

กระบวนการจัดการกองทุนผู้สูงอายุของชุมชนพระรามหก

กรณีของชุมชนพระรามหก ได้แบ่งจ่ายให้กับสมาชิกเป็นรายเดือน เดือนละ 200 บาท โดยจ่ายทุกวันที่ 15 หรือ 16 ของทุกเดือน ส่วนการจัดการกองทุน กรรมการเล่าว่า

“ครั้งแรกสุดที่รับเงินมาจากเครือข่ายเป็นเงินก้อน ภายใต้งบประมาณให้กองทุนมีความยั่งยืน ทางกรรมการกลุ่มออมทรัพย์จึงตกลงกันนำเงินไปปล่อยกู้ ให้กับกรรมการ 7 คน ซึ่งกรรมการแต่ละคนจะต้องส่งคนละ 810 บาท/เดือน ซึ่งทุกเดือนกลุ่มจะได้เงินจำนวน 5,670 บาท เป็นดอกผลจากเงินกู้ ให้คนแก่ 27 คนคนละ 200 บาท รวมเป็นเงิน 5,400 บาท ที่เหลือถือเป็นรายได้ของกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อนำไปทำกิจกรรมของชุมชนต่อไป”

การใช้วิธีการแบ่งให้เดือนละ 200 บาท เป็นมติของเครือข่าย ที่ทุกชุมชนปฏิบัติเหมือนกัน แต่วิธีการจัดการจะต่างกันไปขึ้นอยู่กับแต่ละชุมชน แต่ทั้งนี้เงินดังกล่าวเป็นเงินที่ผู้สูงอายุจะได้รับจนกว่าจะเสียชีวิต วิธีการรับเงินในแต่ละเดือนช่วงแรกใช้วิธีการประกาศ ชาวบ้านที่ไม่ได้ยินก็ใช้การบอกต่อกัน หรือให้เด็กในชุมชนวิ่งไปบอก แต่ปัจจุบันจะเป็นที่รู้กันโดยไม่ต้องมีการประกาศ บางคนเดือดร้อนต้องการใช้เงินก็ไปเอาที่ประธานก่อนได้

สำหรับการทำความเข้าใจร่วมกันว่า ทำไมถึงได้ 200 บาท ในตอนแรกชาวบ้านมีความเข้าใจที่แตกต่างกันถึงที่มาและวัตถุประสงค์ของกองทุน ด้านหนึ่งเป็นการแสดงออกถึงความไม่ไว้วางใจในตัวกรรมการชุมชนโดยเฉพาะประธานที่มีอาชีพเป็นนายทุนเงินกู้ แต่เมื่อเวลาผ่านไป ความเข้าใจเริ่มชัดเจนขึ้น

เมื่อตอนที่เงินลงมาแรก ๆ ผู้ศึกษาได้ไปสอบถามชาวบ้านได้ข้อมูลในทำนองสงสัยว่าทำไมได้เงินน้อยกว่าชุมชนอื่น กรณีนางละม้ายตั้งข้อสังเกตกับผู้ศึกษา (ซึ่งตอนนั้นแก่เข้าใจว่าผู้ศึกษาเป็นเจ้าของหน้าที) ว่าสงสัยพวกกรรมการจะเอาไปใช้กันเอง เพราะเงินน้อยมากใช้ 2 วันก็หมด ภายหลังประมาณ 4 เดือนต่อมา หลายคนกล่าวในทางที่ดีขึ้นว่า “ แม้จะได้แค่เดือนละ 200 บาท แต่ก็ได้จนกว่าจะตายก็ดี บางครั้งเดือดร้อนลูกหลานไม่มีใช้ก็ไปเอามาก่อนได้ไม่ต้องรอให้ถึงวันที่ 15 แต่ต้องเอากับประธานเอง จะเอาล่วงหน้าหลายเดือนไม่ได้ ได้เดือนละครั้งเท่านั้น

คนแก่บางคนมีรายได้ประจำจากการขายของบ้าง ลูกหลานให้บ้าง ไม่เดือดร้อนเรื่องเงิน เมื่อได้เงินก็นำมาฝากเข้าออมทรัพย์เดือนละ 100-200 บาท เช่นกรณี ป้าเหรียญ ได้เงินจากการรับจ้างเลี้ยงหลาน และทำห่อหมกขายมีรายได้เดือนละ 3,000 บาท เมื่อได้เงินผู้สูงอายุทุกเดือนก็ฝากกับกลุ่มทุกเดือนเป็นเงินออมไว้เมื่อยามจำเป็น สถานการณ์ปัจจุบันที่ทำการศึกษาอยู่ (มกราคม 2544) มีคนแก่ในชุมชนเสียชีวิตไปหนึ่งคน คนอื่นที่มีอายุถึง 60 ปีก็รอกันอยู่ว่าใครจะเข้าแทน เพราะมีจำกัดแค่ 27 คน ซึ่งเป็นจำนวนที่เสนอขอไปในตอนแรก ลูกของคนแก่บางคนมาขอให้ผู้ศึกษาไปพูดกับประธานให้แม่ของตนได้ ซึ่งผู้ศึกษาชี้แจงว่าไม่สามารถทำให้ได้เป็นเรื่องภายในของชุมชน แต่ขณะนี้ได้มีการสำรวจ คนแก่ที่มีอายุ 60 ปี อีกชุดหนึ่ง ได้เพิ่มประมาณ 20 คน ซึ่งทางประธานกล่าวว่า เป็นคนละโครงการกันซึ่งเครือข่ายรับเรื่องมาจาก พอช. โดยเจ้าหน้าที่ พอช. ชี้แจงว่าเป็นงบมียาชาวา 80 ล้านบาท ในโครงการสวัสดิการผู้สูงอายุ

สำหรับกรณีกองทุนผู้สูงอายุนี้ไม่มีปัญหาเรื่องผู้รับประโยชน์ เพราะมีเกณฑ์ที่ชัดเจน คือ “อายุ 60 ปีขึ้นไป” ชาวบ้านบางคนที่บ่นว่า คนโน้น คนนี้ น่าจะได้ด้วย เพราะเขาก็ไม่มีรายได้เหมือนกันเพียงแต่ช่วงที่มีการสำรวจเขาไม่ได้อยู่ในชุมชน หรือบางคนก็มาอยู่ยังไม่ถึงปีแต่ก็เกือบปี ลูกๆ ของเขาก็อยู่มานานแล้ว การบอกเล่าแทนกันเช่นนี้สะท้อนถึงสายใยที่ยังคงมีต่อกัน ซึ่งมักปรากฏค่อนข้างชัดเจนในกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนแห่งนี้

เมื่อได้ทำความเข้าใจระบบบริหารจัดการของกองทุนสวัสดิการทั้ง 3 ประเภทมาแล้ว ในส่วนต่อไปจะเป็นการกล่าวถึงกรณีบทบาทและหน้าที่ของกองทุนสวัสดิการชุมชน ดังนี้

3. บทบาทหน้าที่ของกองทุนสวัสดิการชุมชน (SIF เมนู 5)

การศึกษาจะเป็นการเปรียบเทียบกับผลที่คาดหวังของแต่ละกองทุนใน 3 ประเด็นตามลำดับ

ประเด็นแรก : เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนให้ผู้รับประโยชน์ อันประกอบด้วย คนชรา เด็กนักเรียนและครอบครัว รวมทั้งผู้ที่ว่างงานหรือมีทุนในการประกอบอาชีพน้อย

ประเด็นที่สอง : เพื่อความสัมพันธ์ระหว่างกรรมการชุมชน กรรมการกลุ่มออมทรัพย์ และชาวบ้านในชุมชนโดยคาดหมายให้เกิดทำงานร่วมกันรู้จักคุ้นเคยกันมากขึ้น

ประเด็นที่สาม : ให้สมาชิกคุ้นเคยกับกรรมการกลุ่ม กรรมการเครือข่าย ตลอดจนทั้งเครือข่ายมีกองทุนสวัสดิการเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านในระยะยาวต่อไป

ซึ่งทั้ง 3 ประเด็นอยู่ภายใต้กรอบการเพิ่มทุนทางสังคมของกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม

ประเด็นแรก : เรื่องการบรรเทาความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านในกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งถือเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของกองทุน SIFเมนู 5 ว่าด้วยเรื่อง "สวัสดิการชุมชนเร่งด่วนเพื่อผู้ยากลำบาก โดยเครือข่ายองค์กรชุมชน" ซึ่งประเด็นแรกนี้ได้กล่าวมาบ้างแล้ว สำหรับในส่วนนี้จะพิจารณาแยกตามประเภทของกองทุน ดังนี้

1 .กองทุนการศึกษา :

เมื่อพิจารณากลุ่มเป้าหมายที่ได้รับประโยชน์ แม้ว่าในชุมชนจะมีเสียงต่อว่าประธานและกรรมการว่า ให้แต่พรรคพวกตนเอง จากการศึกษาพบว่ากรรมการกองทุนสวัสดิการชุมชน ซึ่งดำเนินงานโดยประธานชุมชน และเลขานุการชุมชน/กองทุน เป็นผู้รับผิดชอบกองทุนสวัสดิการได้พยายามกระจายผู้ได้รับประโยชน์ให้มากที่สุด ในเบื้องต้นจะพยายามให้แก่ผู้ที่ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากกองทุนอื่นมาก่อน (ก่อนหน้านี้มีผู้ได้จากโครงการนำร่องซึ่งในรอบหลังนี้จะไม่ได้อีก) ในประเด็นเรื่องพรรคพวก เลขานุการชุมชน/กองทุน กล่าวว่า ได้ให้ทุนการศึกษาประเภทหมุนเวียนแก่น้องสะใภ้ของประธานคนก่อนด้วย ทั้งที่ไม่ค่อยให้ความร่วมมือกับกิจกรรมของชุมชน นอกจากนี้ได้กระจายไปยังท้ายชุมชนที่ไม่เคยเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนเลยเพราะอยู่ไกล แต่ก็ได้หลังจากนั้นทั้งสองกรณีก็เข้ามาร่วมกับกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น เช่นเข้ามาออมทรัพย์กับกลุ่ม ซึ่งก็เป็นไปตามการคาดหวังเบื้องต้น

สำหรับประเด็นเรื่องการบรรเทาความเดือดร้อน พบว่า การบริหารจัดการตามมติเครือข่าย ซึ่งเชื่อมโยงกับข้อกำหนดของทางกองทุน ที่กำหนดให้มีการแบ่งจ่ายเงินเป็น 2 งวด โดยงวดแรกจ่าย 30 % และอีก 70 % สำหรับงวดสอง ทั้งประเภทให้เปล่าและหมุนเวียน การบรรเทาความเดือดร้อนทำได้ในงวดแรกเท่านั้น คือเงินที่ลงมางวดแรกตรงกับช่วงเปิดเทอมที่สอง (เดือนตุลาคม 2542) ชาวบ้านจึงสามารถนำเงินไปเป็นค่าเทอมได้ทันที แต่สำหรับงวดที่สอง อีก 70% ลงมาภายหลังที่โรงเรียนเปิดเทอมภาคการศึกษาใหม่ไปแล้ว 3 เดือน (เดือนสิงหาคม 2543) ระหว่างที่เงินยังไม่มาชาวบ้านที่เดือดร้อนก็ใช้วิธีเดิม คือการกู้เงินจากนายทุนหรือจากเพื่อนบ้านโดยมีทั้งที่ไม่เสียดอกเบี้ยและเสียดอกเบี้ยละ 10 - 40 บาท แล้วแต่แหล่งทุน ผู้ที่ไม่เสียดอกเบี้ยนั้นอาจจะยืมจากญาติหรือยืมจากประธานชุมชน และถ้าประธานเห็นว่าเดือดร้อนจริงจึงออกให้ก่อนพอเงินลงมาก็หักออก ซึ่งมีเป็นส่วนใหญ่ไม่เกิน 3 คน ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องกู้จากแหล่งเงินกู้ทั่วไป ดังนั้นในส่วนนี้จึงไม่สามารถกล่าวได้ว่าช่วยบรรเทาความเดือดร้อนได้ทั้งหมด เพราะทั้งผู้ที่ได้แบบให้เปล่าที่ไม่ต้องส่งคืน หรือผู้ที่ได้หมุนเวียนซึ่งต้องส่งเงินต้นคืน แม้ว่าทั้งสองประเภทไม่ต้องเสียดอกเบี้ยให้แก่กองทุน ทว่าทุกวันนี้ต้องส่งดอกเบี้ยให้แก่แหล่งเงินกู้ พร้อมกับส่งเงินต้นคืนแก่กองทุน ขณะที่บางคนพอเงินงวดหลังมาจะเอาไปใช้หนี้ หรือเอาไปหมุนทำอย่างอื่น แต่ปัจจุบันก็ยังต้องหาเงินหมุนเวียนมาส่งคืนแก่กองทุนซึ่งถือเป็นภาระต่อเนื่องจากชาวบ้านต้องรับผิดชอบ แม้ว่าเงินจะถูกใช้หมดแล้วก็ตาม ดังนั้นทุกคนที่ได้รับเงินจากกองทุนจึงมีสภาพเช่นเดียวกัน

จากข้างต้นจึงอาจกล่าวได้ว่าบทบาทในการบรรเทาความเดือดร้อนของกองทุนการศึกษานั้นมีหน้าที่เพียงช่วงเวลาสั้นๆ คือช่วงที่เงินมางวดแรก 30 % เท่านั้น หลังจากนั้นเป็นเรื่องของการสร้างภาระอย่างเลี่ยงไม่ได้หรืออาจมองว่าเป็นเสมือนการสร้างพันธนาการ โยงยึดชาวบ้านให้เข้ามาร่วมกิจกรรมของชุมชนโดยใช้กลไกการกู้ยืมเป็นเครื่องมือ ซึ่งอาจเป็นเป้าหมายระยะยาวที่ผู้ศึกษามีอาจคาดเดาถึงผลสำเร็จของกลไกดังกล่าวได้

2. กองทุนอาชีพ :

สำหรับกองทุนอาชีพในด้านการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้กล่าวมาโดยละเอียดแล้วในส่วนของ การบริหารจัดการ เมื่อพิจารณาบทบาทของกองทุนในแง่บรรเทาความเดือดร้อน การแบ่งจ่ายเป็นสองงวด โดยแบ่งเป็น 70% และ 30% นั้น เป็นไปอย่างเฉพาะหน้ามาก ชาวบ้านกลุ่มที่ได้ 3,000 บาท กล่าวถึงการแบ่งจ่ายว่า ลงทุนทำขนมขาย 3 วันก็หมดแล้ว บางทีไม่ได้กำไรเงินทุนหมดต้องหากู้จากแหล่งอื่น โดยกู้ทั้งจากกลุ่มออมทรัพย์ และจากแหล่งอื่นเพื่อมาหมุนเวียนใช้จ่าย และส่งคืนในแต่ละเดือน เจ้าของร้านค้าในชุมชนที่ได้ 5,000 บาท กล่าวว่า เงินจำนวนดังกล่าวดีกับคนที่ม่กิจการที่มั่นคงอยู่แล้ว เพราะเงินน้อยไม่สามารถนำมาลงทุนหรือตั้งตัวได้ในระยะยาว

ดังนั้นการใช้จ่ายเงินในแต่ละงวดจึงเป็นไปอย่างเฉพาะกิจ บทบาทของกองทุนจึงมีอายุเพียง 4 - 5 วัน หลังจากที่เงินลงเท่านั้น แม้ว่ากองทุนจะคาดหวังถึงบทบาทในระยะยาวดังที่ได้กล่าวถึงใน ส่วนของกองทุนการศึกษาก็ตาม

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีคำถามถึงดอกผลของกองทุนในกรณีทุนอาชีพ หรือเงินต้นที่ส่งคืน กรณีทุนการศึกษาประเภทหมุนเวียน ว่าเมื่อพวกเขาส่งเงินคืนทุกเดือนแล้วเงินจำนวนนี้ไปอยู่ที่ไหน แน่ใจว่าเป็นเรื่องที่ชาวบ้านต้องสงสัย ชาวบ้านบางส่วนเห็นว่าน่าจะมีการหมุนเวียนกลับมา ให้กู้ได้อีกเรื่อยๆ เพราะการกู้ยืมเงินเป็นของคู่กับชาวชุมชน และการกู้ได้ในอัตราดอกเบี้ยจะถูกจะ บรรเทาความเดือดร้อนและความเสี่ยงของชาวชุมชนได้มาก เนื่องจากการกู้เงินนอกชุมชนบาง กรณีอันตรายมากโดยเฉพาะที่เรียกว่า "เงินด่วน" หรือ "เงินมอเตอริไซค์" ซึ่งจะกล่าวถึงในส่วนต่อไป

3. กองทุนผู้สูงอายุ :

สำหรับกองทุนนี้ด้านการบริหารจัดการและกลุ่มผู้ได้รับประโยชน์ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ชาวบ้านในชุมชนยอมรับหลักเกณฑ์เป็นเบื้องต้นร่วมกัน ว่าต้องเป็นผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปและอยู่ในชุมชนมาอย่างน้อย 1 ปี แต่ก็มีปัญหาอยู่ที่จำนวนผู้ได้รับประโยชน์จำกัดอยู่แค่ 27 คน (แม้ว่าที่ผ่านมาจะมีผู้สูงอายุที่ได้รับความช่วยเหลือจากกองทุนเสียชีวิตไปแล้วหนึ่งราย แต่ก็ยังไม่มีการจัดการให้คนอื่นเข้ามาสวมสิทธิ์แทน ซึ่งชาวบ้านก็จับตากันอยู่) ทั้งนี้ถือเป็นข้อจำกัดของการจัดการกองทุนที่ยังไม่สอดคล้องกับจำนวนผู้สูงอายุที่มีเพิ่มขึ้น ปัจจุบันกรรมการผู้จัดการกองทุนยังไม่ได้มีการคิดถึงเรื่องการขยายผลของกองทุนว่าจะเป็นไปได้หรือไม่ / อย่างไร และอาจเห็นว่ายังไม่มีความจำเป็น

เช่นเดียวกับในระดับเครือข่ายที่ไม่ได้มีการพูดถึงเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากการมีเงินก้อนใหม่ที่ทางเจ้าหน้าที่ พอช. เสนอให้ทางเครือข่ายเขียนโครงการเพื่อเสนอขอของงบประมาณซึ่งเป็นเงินจากกองทุนมิยาฮาวา ที่มีวงเงินอยู่ 80 ล้าน ถ้าไม่รีบเสนอขออาจจะไม่ทัน ซึ่งกองทุนดังกล่าวกำหนดให้เป็นโครงการสวัสดิการผู้สูงอายุโดยเฉพาะ

ชุมชนพระรามหก ได้ทำการสำรวจจำนวนผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปอีกรอบ ครั้งนี้ได้เพิ่มมาเป็น 20 คน ซึ่งในขณะนี้อยู่ในระหว่างการดำเนินการระดับเครือข่าย ชาวบ้านแต่ละชุมชนเป็นเพียงผู้รอรับประโยชน์

เนื่องจากกฎเกณฑ์กำหนดคุณสมบัติผู้รับประโยชน์ที่ชัดเจนจึงทำให้ไม่มีปัญหามากนัก ทว่าด้วยข้อกำหนดดังกล่าวไม่ว่าคนจนมาก หรือจนน้อย ก็จะได้รับความช่วยเหลือเหมือนกันหมด ในส่วนนี้ผู้ศึกษามองว่าแม้จะเป็นสวัสดิการพื้นฐานให้แก่ชาวชุมชน แต่ไม่ได้ทำให้เกิดความรู้สึก เสียสละระหว่างผู้สูงอายุด้วยกัน เพราะบางคนกล่าวว่าแม้ว่าจะอยู่กับลูกหลานซึ่งให้เงินบ้าง แต่ตนเองอายุถึงก็น่าจะได้เหมือนคนอื่น การกำหนดเกณฑ์ดังกล่าวกรรมการให้เหตุผลว่า “เป็นการ ป้องกันไม่ให้ชาวบ้านตำหนิกรรมการว่าความลำเอียง” ลักษณะดังที่วันนี้ได้สะท้อนความสัมพันธ์ บางอย่างในชุมชนที่ดูภายนอกเหมือนไม่สนใจกัน ทว่าอีกด้านหนึ่งภายใต้ความสัมพันธ์ดังกล่าว แฝงด้วยกระบวนการตรวจสอบความเป็นธรรมของการดำเนินงานของกรรมการชุมชน จากการ สอบถามหลายครั้งที่กรรมการบางท่านบ่นว่ากลัวชาวบ้านจะว่าเอา... และประเด็นดังกล่าวเป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านรู้สึกร่วมกันว่า เมื่อเข้าเกณฑ์ก็ควรได้เหมือนกัน โดยใช้วิธีการบอกต่อ และพูดคุย ปรึกษากันบางกรณีตั้งข้อสงสัยถึงคนที่ไม่ได้แล้วพากันไปบอกกับกรรมการ เพราะการสำรวจ กรรมการจะใช้วิธีเดินไปสำรวจตามบ้าน ซึ่งบางคนอาจตกหล่นได้

ประเด็นที่สอง : ด้านความสัมพันธ์ระหว่างกรรมการชุมชน กรรมการกลุ่มออมทรัพย์ และชาวบ้านในชุมชนเข้าโดยคาดหมายให้เกิดทำงานร่วมกันรู้จักคุ้นเคยกันมากขึ้น

ในส่วนนี้มีความชัดเจน คือ ในตอนแรกที่เข้ามาทำการศึกษาจะเห็นว่าเป็นช่องว่างของ โครงการ แต่ทว่าด้วยเงื่อนไขที่ชุมชนกำหนดขึ้นมาอย่างไม่เป็นทางการ ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานที่ความไว้วางใจกันและกันมีน้อย กระบวนการตรวจสอบและการป้องกัน จึงเป็นไปอย่างเข้มข้น บางครั้งอาจมองได้ว่าเป็นกระบวนการที่แข็งจนเกินไป

แม้ว่าภายใต้โครงการสวัสดิการชุมชนนี้เครือข่ายไม่ได้ระบุลงไปอย่างชัดเจนว่าผู้ที่ได้รับ ประโยชน์จะเจาะจงเฉพาะสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติสำหรับชุมชนพระรามหก มีการบอกอย่างไม่เป็นทางการว่า “เราไม่ได้จำกัดผู้รับประโยชน์เฉพาะผู้ที่เป็นสมาชิกกลุ่มออม ทรัพย์เท่านั้นทั้งที่ความจริงน่าจะเป็นเช่นนั้น เพราะเงินได้มาจากการมีกลุ่มออมทรัพย์ ดังนั้นผู้ที่ ได้รับความช่วยเหลือจากกองทุนจึงน่าจะเข้ามาเป็นสมาชิกกับทางกลุ่ม” ซึ่งเป็นวิธีการชักชวน ทางอ้อมทั้งจากกรรมการชุมชนและกรรมการเครือข่าย ในส่วนนี้กรรมการชุมชนพระรามหก กล่าวว่ “ทางเราจะชักชวนเฉยๆ กับทุกคนที่ยังไม่เป็นสมาชิกออมทรัพย์ที่ได้ทุนการศึกษาแบบ ได้เปล่ากับคนชรา แต่จะชักชวนถึงบังคับกับผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกออมทรัพย์ที่ได้รับความช่วยเหลือ ประเภททุนการศึกษาแบบหมุนเวียนและทุนอาชีพ เพราะกลุ่มนี้ต้องส่งคืน” ดังนั้นจะเห็นว่าการ

อาจกล่าวเป็นเบื้องต้นได้ว่ากระบวนการสร้างความลึกลับระหว่าง "ความเจริญแบบสังคมบริโภคนิยม และ ภาวะยากจน" เช่นนี้เป็นผลพวงอันสำคัญที่เกิดจากการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ซึ่งนับว่าเป็นด้านหนึ่งของกระบวนการทำให้เป็นชายขอบก็คงไม่ผิดนัก

ประเด็นที่สาม : มุ่งให้สมาชิกมีความคุ้นเคยกับกรรมการกลุ่ม กรรมการเครือข่าย ตลอดทั้งเครือข่ายมีกองทุนสวัสดิการเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านในระยะยาวต่อไป

ในประเด็นนี้แบ่งเป็น 2 ประเด็นย่อยคือ

1. ความคุ้นเคยกับกรรมการชุมชน และกรรมการเครือข่าย
2. การเกิดระบบสวัสดิการระยะยาวของเครือข่าย

1. ให้สมาชิกมีความคุ้นเคยกับกรรมการกลุ่มและกรรมการเครือข่าย

สำหรับกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนพระรามหก มีจำนวน 7 คน และทุกคนเป็นกรรมการชุมชนด้วย ในส่วนของการทำงานชุมชนนั้นจะมีกรรมการที่ทำงานเพียง 5 คน คือ ประธานกลุ่มออมทรัพย์และเลขาจะเป็นผู้รับผิดชอบเรื่อง กองทุนสวัสดิการชุมชนทั้ง 3 กองทุน ส่วนเรื่องกลุ่มออมทรัพย์เป็นหน้าที่ของ เสร้ญญิก และบัญญัติของกลุ่ม และมีกรรมการอีกคนที่ทำหน้าที่รับผิดชอบด้านความสะอาดของชุมชน งานหลักๆ จะมีทำกันเพียง 5 คน ทั้งที่มีกรรมการชุมชนทั้งหมด 13 คนส่วนกรรมการคนอื่นมักเข้ามาช่วยตอนที่มีการจัดงานในชุมชน เช่นงานปีใหม่ หรืองานวันเด็ก แต่ก็มีไม่มากตัวอื่นก็ยังคงเป็น 5 คนเดิม หากจะพิจารณาในแง่ความคุ้นเคยที่มีเพิ่มมากขึ้นหรือไม่คงไม่สามารถบอกได้เพราะทุกคนอยู่ในชุมชนเดียวกัน มีความสัมพันธ์กันหลายมิติอยู่แล้ว แต่แน่นอนว่าการมีกิจกรรมในชุมชนทำให้เกิดการทำงานร่วมกันมากขึ้น ซึ่งมีทั้งด้านบวกและลบต่อกรรมการที่ทำงาน แต่ทว่าถ้าเป็นผลพวงของโครงการสวัสดิการชุมชน นั้นชาวบ้านมักจะสะท้อนออกในแง่ลบมากกว่า เป็นต้นว่ากรรมการให้เฉพาะพรรคพวกตนเอง หรือการเอาเงินกองทุนไปออกเงินกู้เป็นต้น เมื่อความเข้าใจของชาวบ้านบางส่วนเป็นเช่นนี้ แน่แน่นอนว่าความสัมพันธ์ที่มีต่อกันไม่ราบรื่นแน่ แต่โดยมากเป็นการว่ากันลับหลังมากกว่า จึงไม่ทำให้เกิดความขัดแย้ง แม้ว่าจะมีฝ่ายที่ให้ความเชื่อถือผู้นำอยู่ แต่เมื่อได้ยินชาวบ้านลือกันเช่นนี้ก็อดที่จะระแวงไม่ได้ หลายครั้งที่เข้ามาถามกับผู้ศึกษาเองว่า ตกลงแล้วเงินลงมาจริงหรือไม่ เหตุการณ์ดังกล่าวได้ปรากฏโดดเด่นในช่วงก่อนเปิดภาคเรียนใหม่ (ก่อนเงินงวดที่สองจะลง) ซึ่งการพูดคุยเรื่องดังกล่าวเป็นไปอย่างกว้างขวาง

ในส่วนของกรรมการเครือข่าย มีจำนวนทั้งสิ้น 28 คน ซึ่งเป็นตัวแทนของแต่ละชุมชนที่เป็นสมาชิก ชุมชนละ 2 คน แต่ละคนจะมีหน้าที่รับผิดชอบต่างกันไปตามที่กล่าวมาในบทที่ 3 สำหรับชาวบ้านในชุมชนเริ่มรู้จักคำว่า “เครือข่าย” แต่ก็ไม่ทราบว่าเป็นอะไร อยู่ที่ไหน และมีบทบาทหน้าที่อย่างไร การรู้จักเพียงชื่อโดยปราศจากการชี้แจงจึงทำให้ความเข้าใจของชาวบ้านจำกัดอยู่เพียงว่าเป็นหน่วยงาน หรือองค์กรหนึ่งที่ทางกลุ่มออมทรัพย์จะต้องนำเงินไปส่งคืน เป็นหน่วยงานที่มีอำนาจมากกว่าชุมชน เพราะกรรมการชุมชนมักกล่าวกับชาวบ้านเสมอเมื่อมีการชี้แจงเรื่องกองทุนต่างๆ ว่า “เป็นมติหรือเป็นกฎระเบียบของทางเครือข่าย” การที่ชาวบ้านได้รู้จักเพียงชื่อที่กรรมการอ้างอิงถึง โดยไม่ได้มีการทำความเข้าใจร่วมกันที่ชัดเจนถึงบทบาทหน้าที่ ทำให้ผู้ที่รู้จักเครือข่ายดีที่สุดในชุมชนมีเพียง 2 คน คือประธาน และเลขาธิการกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกรรมการเครือข่ายที่เป็นตัวแทนของกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนพระรามหกแห่งนี้ ด้วยบทบาทดังกล่าวทั้งสองคนจึงได้ทำหน้าที่เป็นเหมือนสะพานเชื่อมโยงระหว่าง “มติเครือข่าย” ลงสู่ “การปฏิบัติตามของชาวบ้านในชุมชน” ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงเห็นว่าตนเองไม่มีหน้าที่ใดที่จะไปทำความเข้าใจกับเครือข่ายที่โดยมากจะเข้ามาในชุมชนในฐานะเจ้าหน้าที่ที่เข้ามาสำรวจ กลุ่มผู้รับประโยชน์ของแต่ละกองทุน โดยจะเข้ามาช่วงก่อนและหลังที่เงินจะลงมาที่ชุมชน สิ่งที่ทำให้ผู้ศึกษาคำนี้ต่อไปก็คือ แม้ว่าจะอยู่ในระหว่างช่วงเริ่มต้นของการพัฒนาเครือข่าย หากว่าสะพานเชื่อมเกิดขาดตอนโดยที่ยังไม่มีการเสริมสร้างให้เกิดผู้นำใหม่ ต่อไปการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายเข้าไปถึงชาวบ้านในชุมชนนั้นยากที่จะเข้าถึงกันได้ เพราะในปัจจุบันชุมชนพระรามหกยังไม่มีกระบวนการพัฒนาผู้นำใหม่ และไม่มีกรรมการคนอื่นเข้ามามีส่วนร่วม อีกประเด็นที่จะขอล่าวดึงอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากประเด็นแรก คือ ช่องว่างระหว่างเครือข่ายกับชาวบ้านในชุมชนห่างเหินเกินไปจนชาวบ้านไม่ทราบว่าจะเข้าหาได้อย่างไร ซึ่งบางท่านอาจจะเห็นว่า ไม่ใช่เรื่องสำคัญนักสำหรับกระบวนการพัฒนา แต่จากการที่ได้ศึกษาการดำเนินงานของเครือข่าย พบว่ากรรมการเครือข่ายบางส่วนได้ทำหน้าที่เป็นเพียงกลุ่มตัวแทนผลประโยชน์เท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมจำกัดอยู่เฉพาะกรรมการเครือข่ายที่เป็นตัวแทนของแต่ละชุมชนเท่านั้น

นอกจากนี้การเข้าใจว่าเครือข่ายเป็นเพียงองค์กรภายนอกองค์กรหนึ่ง ที่ไม่ต่างจากหน่วยงานอื่นที่เข้ามาช่วยเหลือชุมชน ส่งผลให้วิถีคิดของชาวบ้านยังคงเป็นแบบเดิม คือ การเป็นเพียงผู้ที่รอรับความช่วยเหลือ ซึ่งสิ่งเหล่านี้หลายฝ่ายอาจกล่าวว่า “คงจะไปหวังอะไรได้ไม่มากนัก” เพราะกระบวนการดังกล่าวเน้นที่การสร้างผู้นำในระดับคณะกรรมการ แต่ต้องอย่าลืมว่าถ้าหาก ละเอียดที่จะเชื่อมโยงกับชาวบ้านในชุมชนให้รู้สึกว่แท้จริงแล้วตนเองก็เป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย กระบวนการดังกล่าวก็จะพัฒนาให้เติบโตในระยะยาวได้ค่อนข้างยาก

2. เรื่องของการมีระบบสวัสดิการของเครือข่าย ที่สามารถช่วยเหลือชาวชุมชนได้ในระยะยาว
ประเด็นนี้หากกล่าวถึงในสภาวะการณ์ปัจจุบัน ที่เงินลงมาครบหมดแล้ว และชาวบ้าน
อยู่ในระหว่างการส่งเงินกลับคืนมาเครือข่าย ขณะนี้ชาวบ้านบางส่วนเริ่มตั้งข้อสงสัยว่าเงินที่ส่งคืน
ไปว่าอยู่ที่ไหน และเมื่ออยู่ที่เครือข่ายแล้วเอาไปทำอะไร ซึ่งในส่วนนี้ถือเป็นเรื่องระบบการจัดการ
ของเครือข่าย

สำหรับในประเด็นนี้ถ้าจะพิจารณาในแง่ของการหมุนเวียนกลับมาเป็นกองทุนสวัสดิการ
ของเครือข่ายเพื่อที่จะให้ความช่วยเหลือแก่สมาชิก ขณะที่กำลังทำการศึกษาอยู่นี้ยังไม่มีแนวโน้ม
ที่จะเกิดขึ้น บางชุมชนยังมีปัญหาเรื่องการส่งเงินคืน ดังนั้นกระบวนการดังกล่าว ณ.ปัจจุบันยังคง
หยุดชะงักเพียงรอบเดียว คือ“การกู้และการคืนเงินเท่านั้น” ยังคงไม่มีการหมุนเวียนกลับคืน ยกเว้น
เงินกองทุนผู้สูงอายุที่แต่ละชุมชนได้จัดการกันเอง แต่ก็มีข้อจำกัดดังที่กล่าวมาข้างต้น

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของเครือข่ายบางชื่อฯ ยังคงมีความไม่พร้อมและมีปัญหา
ภายในอยู่มาก ระหว่างกรรมการมีความขัดแย้งกันสูง นอกจากนี้ยังมีเรื่องของระบบ 2 เครือข่าย
ที่ซ้อนทับกันอยู่ เจ้าหน้าที่ พอช. “มักจะกล่าวถึงเครือข่ายบางชื่อฯ ว่าปัจจุบันขั้นตอนการ
พัฒนาเครือข่ายอยู่ในระหว่างข้างที่ต้องมีการเรียนรู้และพัฒนาต่อไป” สิ่งที่ปรากฏในปัจจุบัน
คือ แม้เครือข่ายจะมีปัญหามากทั้งด้านความสัมพันธ์ของกรรมการ และระบบการจัดการ แต่ทว่า
เครือข่ายยังคงขยายใหญ่ขึ้น จากเดิมเมื่อปีที่แล้วปี พ.ศ. 2543 ที่ผู้ศึกษาเริ่มทำความรู้จักกับ
เครือข่ายแห่งนี้ มีสมาชิก 14 ชุมชน ซึ่งก็นับว่าเป็นเครือข่ายที่ใหญ่พอสมควร ปัจจุบันสมาชิก
เพิ่มเป็น 20 ชุมชน แม้ว่าในงานพัฒนาจะมองว่าการสร้างเครือข่ายเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและ
จำเป็น ดังที่ Renshaw ให้ความเห็นเรื่อง การสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรประชาชนที่มาจาก
การจัดตั้งว่า จะต้องมีการสร้างเครือข่าย(network) และความสัมพันธ์(alliance building) โดย
การสนับสนุนให้มีกิจกรรมตลอดเวลา ซึ่งก็คงสอดคล้องกับที่หน่วยงานต่าง ๆ พยายามทำอยู่
แต่ว่าน่าจะให้ความสำคัญกับการสร้างระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพควบคู่พร้อมกันไปด้วย

ดังกล่าวมาตั้งแต่ต้นถึงบทบาทหน้าที่ของการบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการ ในเมนู 5 นี้
คงพอสร้างให้เกิดความเข้าใจถึงการดำเนินงานของกองทุนในชุมชนเมืองแห่งนี้ได้ชัดเจนขึ้น สิ่งที่
สะท้อนให้เห็นการมีหน้าที่ที่จำกัดของกองทุนดังกล่าว ทำให้ผู้ศึกษาเกิดคำถามขึ้น และระหว่าง
นั้นก็ได้รับคำตอบไปพร้อมๆ กันคือ ในเมื่อกองทุนสวัสดิการชุมชนเร่งด่วน (SIF เมนู 5) ได้แสดง
บทบาทเป็นเพียง “หน่วยงานบรรเทาทุกข์เฉพาะหน้า” แล้วภาระเชื่อมโยงภายหลังที่กองทุนหมด

หน้าที่ในเบื้องต้นลงแล้ว ชาวบ้านในชุมชนแห่งนี้ได้มีวิธีการจัดการกับภาวะ หรือกับสภาวะที่หน่วยงานบรรเทาทุกข์กลับไปแล้วอย่างไรบ้าง ซึ่งเป็นประเด็นที่ผู้ศึกษาจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

4. ความสัมพันธ์ทางสังคมและกลไกเชิงเศรษฐกิจของชาวชุมชนพระรามหก

พื้นฐานความสัมพันธ์ของชาวชุมชน :

จากการศึกษาถึงความเป็นมาของชุมชนพบว่า ประชากรในชุมชนพระรามหกแห่งนี้ แม้จะมีทั้งที่อพยพมาจากต่างจังหวัด และที่มาจากย่านอื่น ๆ ในกรุงเทพฯ แต่โดยมากการเข้ามาอยู่มีลักษณะการชวนกันมาตามสายเครือญาติ คนบ้านเดียวกัน หรือคนรู้จักคุ้นเคยกัน ประกอบกับการเป็นชุมชนที่ค่อนข้างเก่าคือมีอายุ 40-50 ปี และลักษณะการตั้งบ้านเรือนที่อยู่ติดกันไม่มีรั้วกัน ประกอบกับประตูบ้านแต่ละหลังมักเปิดตลอดวัน นอกจากนี้การที่ต้องประสบกับเหตุการณ์ถูกรื้อสื้อร่วมกัน ลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งในชุมชนแห่งนี้รู้สึกว่าจะอย่างน้อยที่สุดพวกเขาก็เป็นคนชุมชนเดียวกัน โดยเฉพาะกลุ่มที่อยู่ด้านในนับจากต้นโพธิ์เป็นต้นมา ส่วนพวกที่อยู่ใต้สะพานด้านหน้าชุมชนจะถูกแบ่งแยกโดยใช้คำเรียกว่า “พวกใต้สะพาน” พวกคนอื่น” และ “พวกคนลาว” เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านในชุมชนก็เปรียบเหมือนคนที่คุ้นเคยกันถึงแม้บางครั้งคนที่อาศัยอยู่คนละส่วนของชุมชนอาจจะไม่รู้จักรู้ชื่อกันทั้งหมด แต่พวกเขาก็จดจำใบหน้าของกันและกันได้เนื่องจากเห็นหน้ากันอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน ดังนั้นลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจึงเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ที่ยึดตามโซนที่อยู่อาศัย คือ ระหว่างคนที่อยู่หน้าชุมชนที่มาอยู่ใหม่ มีฐานะยากจนกว่าและส่วนมากเป็นคนภาคอีสานมีภาคกลางบางส่วน มีการย้ายเข้าออกบ่อยและกลุ่มมีที่อาศัยอยู่กลางและท้ายชุมชนหรือบางที่เรียกว่าข้างในชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มที่อยู่มาก่อนและมีฐานะค่อนข้างดีกว่า ทั้งสองพื้นที่จึงแบ่งกันค่อนข้างชัดเจน ดังนั้นการไปมาหาสู่จึงจำกัดตามลักษณะดังกล่าว คือ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้าน หรือ ความสัมพันธ์ตามกลุ่มละแวกบ้านซึ่งโดยมากมักเป็นญาติพี่น้องกัน หรือไม่ก็เป็นเพื่อนบ้านที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี

ในการกล่าวถึงความสัมพันธ์ของชาวชุมชนนั้นอาจพิจารณาได้จาก การติดต่อสื่อสารที่มีให้เห็นอย่างเป็นปกติในชีวิตประจำวันของชาวชุมชน ที่ความเป็นส่วนตัวถูกจำกัดด้วยลักษณะทางกายภาพ การดำเนินชีวิตประจำวันของชาวชุมชนเริ่มตั้งแต่ตี 4 กว่า ๆ จนกระทั่งถึง 2-3 ทุ่มเมื่อ

สมาชิกส่วนใหญ่กลับจากการทำภาระกิจประจำวัน ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวเป็นเวลาในแต่ละบ้านใช้ทำกิจกรรมส่วนตัว สำหรับการทำความเข้าใจเรื่องระบบความสัมพันธ์นี้จะพิจารณาจากการจัดสรรประโยชน์ของชาวชุมชนโดยผ่านวิธีการแลกเปลี่ยนซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ

4.1 การแลกเปลี่ยนทางสังคม (social exchange)

4.2 การแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ (economic exchange)

โดยที่ Peter Blau ได้ให้ความหมายการแลกเปลี่ยนทั้งสองประเภทไว้ว่า การแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ เป็นการแลกเปลี่ยนที่มีการระบุค่าของสิ่งตอบแทนไว้อย่างชัดเจน พันธะการแลกเปลี่ยนจะดำเนินไปตามสัญญาที่ต้องมีการเจรจาตกลงกันได้ ส่วนการแลกเปลี่ยนทางสังคมนั้นมักเป็นการแลกเปลี่ยนประโยชน์โดยไม่ได้มีการระบุค่าหรือเงื่อนไขการตอบแทนอย่างตายตัว (unspecified obligation) หากการตอบแทนจะไม่จำกัดรูปแบบ และระยะเวลา โดยที่พันธะการแลกเปลี่ยนจะดำเนินไปตามข้อผูกมัดที่เกิดจากพันธะทางสังคมที่มีต่อกันซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปดังนี้

4.1 การแลกเปลี่ยนทางสังคม :

การแลกเปลี่ยนประเภทนี้แยกพิจารณาได้ 2 แบบคือ การแลกเปลี่ยนอุปกรณ์ เครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ (extrinsic reward) หรือการแลกเปลี่ยนในรูปของการให้คำปรึกษาที่ชาวบ้านมักมีการแลกเปลี่ยนกันอยู่เสมอ (intrinsic reward) ดังจะกล่าวถึง ดังนี้

4.1.1 การแลกเปลี่ยนที่มีผลตอบแทนจากภายนอก (extrinsic reward)

จากสภาพความเป็นอยู่ของชาวชุมชนที่มีการปลูกบ้านอยู่ใกล้ชิดกันเป็นแนวยาวตามทางรถไฟ ซึ่งเห็นได้ค่อนข้างชัดเจนว่าระหว่างบ้านที่อยู่ใกล้ๆ กันมักมีการให้ความช่วยเหลือกันเล็กๆ น้อยๆ เป็นต้นว่า การหยิบยืมข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ โดยเฉพาะแม่บ้านที่มีการหยิบยืมเครื่องครัวกันเป็นประจำ ตั้งแต่การยืมหม้อข้าวหม้อแกง เครื่องปรุง กะปิ น้ำตาล น้ำปลา กระทั่งยืมไฟจากเตาแก๊สเพื่ออุ่นกับข้าว และรวมถึงการให้กับข้าว และขนมต่าง ๆ แก่กันในบางมือ

ครั้งหนึ่งขณะที่ผู้ศึกษานั่งอยู่ที่ร้านค้า ซึ่งไม่ต่างจากบ้านธรรมดาเพราะข้าวของไม่ค่อยมีแม่บ้านซึ่งบ้านอยู่ถัดออกไปหนึ่งหลังมาซื้อกะปิ ทางเจ้าของร้านบอกว่าหมดแม่บ้านซึ่งเป็นลูกค้าประจำขณะเดียวกันก็มีสถานภาพเป็นเพื่อนบ้านถามว่าที่ใช้อยู่มิหรือเปล่า แม้ค้าจึงบอกให้ไปหยิบเอาเองในครัว ซึ่งลักษณะเช่นนี้เป็นเรื่องปกติของชาวชุมชนที่เกิดขึ้นเป็นประจำ นอกจากการหยิบยืมสิ่งของแล้ว มีบ้านที่ใช้ห้องน้ำร่วมกันเนื่องจากบางบ้านไม่มี หรือบ้านที่ติดโทรศัพท์

ก็จะมีการตีพี่น้องหรือเพื่อนฝูงของเพื่อนบ้านโทรมา เจ้าของบ้านก็จะให้วัยรุ่นเด็กหรือคนที่เดินไปมาแถวนั้นไปตามมารับ หรือถ้าไม่ไกลก็ใช้วิธีตะโกนเรียกซึ่งเป็นบริการที่ไม่เสียเงิน นอกจากนี้ยังมี การพึ่งพากันในยามเดือดร้อนเช่น การฝากดูลูกเมื่อตนเองต้องออกไปธุระนอกชุมชน หรือ การช่วยพาเด็กที่ป่วยส่งโรงพยาบาลเมื่อไม่สบายกระทันหัน ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นต้น

ลักษณะความสัมพันธ์เช่นนี้จะปรากฏค่อนข้างชัดเจนระหว่างเพื่อนบ้านเป็นกลุ่ม ๆ และ สิ่งที่ผู้ศึกษาเห็นว่าสามารถเชื่อมโยงชาวบ้าน เข้าหากันได้อีกอย่างหนึ่ง คือ การที่มีเด็กเล็กวัยก่อนเรียนวิ่งเล่นอยู่ในชุมชน พ่อแม่ก็จะบอกฝากกับเพื่อนบ้านให้ช่วยดูให้ หรือมีบางกรณีก็มาขอเด็กไปเล่น/เลี้ยงที่บ้านแม้บางที่บ้านจะอยู่ห่างกันก็ตาม ซึ่งในชุมชนแห่งนี้มีเด็กเล็กค่อนข้างเยอะ เด็กหลายคนยังมีการไว้ทรงผมแบบโบราณเนื่องจากมีสุขภาพไม่แข็งแรงมีทั้งแบบโกะ สองแกละ และสามแกละ ซึ่งสะท้อนถึงการมีระบบความเชื่อที่ยังยึดถือแบบดั้งเดิมอยู่ (ส่วนเด็กโตที่มีอายุ 6-12 ปี กลุ่มนี้พอวันหยุดก็จะมีอาชีพพิเศษ คือ การรับจ้างผู้ใหญ่ทำโนนทำนี่แล้วแต่จะให้วัยรุ่นโดยมากจะเป็นการใช้ไปซื้อของ หรือเอาของไปให้เพื่อนบ้าน หรือการไปบอกข่าว/ไปตามชาวบ้านคนอื่น ๆ ซึ่งก็จะได้อำนาจ 5 -10 บาทแล้วแต่ผู้ใหญ่จะให้ ซึ่งชาวบ้านก็จะรู้จักเด็ก ๆ ในชุมชนเป็นอย่างดีรวมทั้งรู้จักพ่อแม่เด็ก ๆ เหล่านี้ด้วย)

สำหรับประเด็นความขัดแย้งที่เกิดจากการไม่ให้ความช่วยเหลือตามความคาดหวังนั้นไม่ค่อยมี ชาวบ้านมักพูดว่า "เราจะไปมาหาสู่กับกลุ่มที่คุ้นๆกันเท่านั้น การหยิบยืมของกันก็เป็นเรื่องเล็กน้อยไม่ได้ถือว่าเป็นการช่วยเหลือมากมาย" ข้อสังเกตจากการศึกษา พบว่า หากใช้คำว่า "พึ่งพากัน" ชาวบ้านมักตอบว่าไม่มีโดยให้เหตุผลว่า คนในนี้จนเหมือนกันหมด เพราะชาวบ้านจะตีความว่า เป็นการพึ่งพากันด้านเศรษฐกิจ การศึกษาต้องใช้วิธีการสังเกตเป็นส่วนใหญ่ สำหรับประเด็นเรื่องความขัดแย้งหรือความผิดหวังที่เกิดจากการไม่ได้รับความช่วยเหลือทางสังคมนี้ที่ไม่มีหรือมีน้อยอาจเป็นเพราะชาวบ้านได้มีการประเมินเป็นเบื้องต้นแล้วว่าบ้านไหนที่เขาพอจะหยิบยืมได้ การยืมบ้านที่ตนเองไม่คุ้นเคยเป็นความเสี่ยงต่อความสัมพันธ์และความรู้สึกที่มีต่อกันซึ่งชาวบ้านมักไม่ค่อยทำกันและใช้คำว่า "ไม่สนิทใจ"

ที่ได้กล่าวมาทั้งหมดในส่วนนี้ล้วนแต่เป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ภายนอก (extrinsic reward) ซึ่งถือเป็นการแลกเปลี่ยนทางสังคมแบบหนึ่งที่ยังมีให้เห็นในชุมชนพระรามหก นอกจากนี้ยังมีการแลกเปลี่ยนผลตอบแทนภายใน (intrinsic reward) ซึ่งจะไม่เกี่ยวกับประโยชน์ที่เป็นวัตถุหรือบริการที่ชัดเจนเหมือนที่กล่าวมาข้างต้น แต่จะเกี่ยวกับการรักษาภาพพจน์ของตนเองเพื่อเป็นการทำให้ผู้อื่นรู้สึกกับตนเองในด้านบวกอันจะนำมาซึ่งการคบค้าสมาคมและการแลกเปลี่ยนประโยชน์กันและกันต่อไป

4.1.2 การแลกเปลี่ยนผลตอบแทนภายใน (intrinsic reward)

สำหรับการแลกเปลี่ยนในแง่นี้ปรากฏค่อนข้างเด่นชัดในเรื่องการปรึกษา และการให้คำปรึกษา ซึ่งได้มีการขยายขอบเขตการพูดคุยจากเพื่อนบ้านใกล้เคียงไปสู่กลุ่มที่ประสบปัญหาเดียวกัน เช่นผู้ที่กู้เงินจากนายทุนคนเดียวกันหรือกู้จากนอกชุมชนเหมือนกัน ส่วนเรื่องที่มีการให้คำปรึกษานั้นส่วนมากจะเป็นเรื่องทางเศรษฐกิจ และปัญหาครอบครัวซึ่งถือเป็นเรื่องใหญ่ทั้งคู่

ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจคงไม่พ้นเรื่องเงิน ๆ ทอง ๆ การมีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องประจำวันของชาวชุมชน โดยเฉพาะเรื่องการหมุนเวียนเงินกู้และการหาเงินมาส่งดอกเบี้ยยที่แต่ละคนเป็นหนี้อยู่อย่างน้อย 2 - 3 ราย มีทั้งการกู้ในและนอกชุมชน การปรึกษาหารือเรื่องดังกล่าวจะมีเป็นประจำเกือบทุกเย็นถ้าเป็นช่วงต้นเดือนจะคึกคักเป็นพิเศษ คำแนะนำที่ได้มักจะเป็นการให้เอาของไปจำนำ หรือการหีบยืมคนในชุมชนเพื่อจ่ายให้นายทุนโดยเอาของไปค้ำประกันไว้ก่อน ลักษณะการจัดสรรเงินของชาวชุมชนจึงเป็นแบบการดึงส่วนโน้นมาอุดส่วนนี้ เรื่องหมุนเงินให้ทันนี้ถือเป็นเรื่องใหญ่ของชาวบ้านซึ่งหมายถึงการมีเครดิต ซึ่งสำหรับชาวชุมชนถือว่า มีความสำคัญอย่างมาก ดังนั้นการแลกเปลี่ยนคำแนะนำ การปรึกษากันจึงมีความจำเป็นเพื่อหาทางหมุนเงินให้ทันไม่ให้เกิดการเสียเครดิต บางกรณีคู่ปรึกษาก็จนปัญญาที่จะแนะนำให้ไปกู้ยืมคนอื่น เนื่องจากเป็นผู้ที่ชาวบ้านคนอื่นไม่ชอบเพราะติดหนี้คนอื่นแล้วไม่ค่อยใช้ ความช่วยเหลือจึงขยายจากการให้คำปรึกษาไปสู่การให้ที่หลบซ่อนตัวขณะที่มีเจ้าหนี้มาทวง

นอกจากการให้คำปรึกษาแล้ว บางคนยังยินดีที่จะไปยืมเงินประธานชุมชนมาให้ด้วยให้เหตุผลว่าตนเองเป็นคน “เคดี” (หมายถึง เครดิตดี) แต่เมื่อประธานรู้จักเล็ก เพราะถือว่าเป็นการโกหกซึ่งถูกจับได้ อันมีผลต่อการสร้างภาพลักษณ์ด้านบวกเพื่อแสดงถึงความมีน้ำใจ แต่ทว่าอีกด้านหนึ่งกับเป็นภาพด้านลบกับอีกคนหนึ่ง ชาวบ้านจึงต้องเลือกที่จะสร้างภาพด้านบวกกับคนที่จะให้ประโยชน์กับตัวเองได้ชัดเจนกว่า ดังนั้นจึงเลือกที่จะทำตามที่ประธานบอกโดยยังคงทำหน้าที่เป็นแต่เพียงที่ปรึกษาแก่ชาวบ้านคนอื่นเท่านั้น

การให้คำปรึกษาไม่ใช่มีแต่เรื่องเงินเท่านั้น ยังมีภาระแนะนำงานให้เพื่อนบ้านที่กำลังว่างงานครั้งหนึ่ง น.ส.เรไร ได้แนะนำให้นางจิม ซึ่งกำลังตกงาน และเลิกกับสามีให้ไปทำงานเป็นคนชงเหล้า ซึ่งนางจิมทำได้วันเดียวโดยให้เหตุผลว่า “ทำไม่ไหวเพราะดึกเกินไปเป็นห่วงลูกแล้วก็สู้เด็กสาว ๆ ไม่ไหว” ส่วนเรื่องการปรึกษาปัญหาครอบครัวนั้น มักจะเป็นการปรับทุกข์ที่สามีนอกใจ ซึ่งเพื่อนบ้านก็ให้คำแนะนำอย่างออกนอกชาติ บางคนให้ตามไปลุยถึงที่ บางส่วนก็แนะนำให้ไปหาหมอดูหรืออบนบนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์แต่อย่างหลังนี้มักจะเป็นการพูดล้อเล่นมากกว่า

เมื่อพิจารณาความช่วยเหลือของชาวบ้านที่มีต่อกันทั้งสองด้าน แม้ว่าไม่ได้เป็นไปอย่างทั่วถึงทั้งชุมชนซึ่งเป็นเรื่องที่ยาก ความสัมพันธ์เช่นนี้โดยมากจะเกิดเฉพาะกลุ่มละแวกบ้านที่อยู่ติดกัน หรือกลุ่มผู้ที่ประสบปัญหาแบบเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน หากว่าจะพิจารณาถึงเหตุผลของการให้ความช่วยเหลือที่ชาวบ้านกล่าวว่าเป็นเพียงเรื่องเล็กน้อยเหล่านี้ ว่าเป็นการแสดงออกถึงความมีน้ำใจต่อเพื่อนบ้านก็ไม่น่าจะผิดนัก ทว่าหากพิจารณาให้ลึกลงไปอาจเป็นไปได้ว่า การช่วยเหลือซึ่งไม่ทำให้ผู้ที่ช่วยเหลือต้องตกอยู่ในสภาวะเสี่ยงหรือเดือดร้อนจนเกินไป และสามารถคาดหวังถึงอนาคตว่า การแสดงออกถึงการมีน้ำใจของเขาเช่นนี้จะเป็ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการตอบแทนจากเพื่อนบ้านในอนาคตก็เป็นได้ ลักษณะการสร้างภาพความสัมพันธ์เช่นนี้ ในงานของ พรวิศิษฎ์ วรวรรณ เรียกว่า เป็นการสร้างภาพพจน์เกี่ยวกับตนเองในการแลกเปลี่ยนที่ดี เพื่อสร้างสิ่งที่เรียกว่า "ความถึงดูใจทางสังคม" ขึ้นในตนเอง

4.2 การแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ (economic exchange) :

สำหรับในสถานการณ์แลกเปลี่ยนเชิงเศรษฐกิจนี้จะพิจารณาในเรื่อง การซื้อของเงินเชื่อ และเรื่องการกู้ยืมเงิน ซึ่งทั้งสองประเภทได้แสดงถึงรูปแบบความสัมพันธ์ที่ทั้ง 2 ฝ่ายมีอำนาจในการต่อรองที่ไม่เท่าเทียมกัน ในส่วนนี้จะแบ่งการพิจารณาเป็น 2 ประเด็น คือ การซื้อของเงินเชื่อ และการกู้เงิน ดังต่อไปนี้

4.2.1 การซื้อของเงินเชื่อ :

การซื้อของเงินเชื่อ ในที่นี้หมายถึงเฉพาะการซื้อของจากร้านค้าในชุมชนโดยการเอาของไปก่อนแล้วค่อยนำเงินมาจ่ายภายหลัง ซึ่งแต่ละร้านก็จะมีลูกค้าประจำของร้านตนเอง การจ่ายเงินหลังจากที่เอาของไปแล้วจะเป็นการตกลงกันเป็นส่วนตัวระหว่างเจ้าของร้านกับลูกค้าแต่ละรายซึ่งมีกำหนดเวลาจ่ายเงินอาจจะตรงกันหรือไม่ตรงกันก็ได้ โดยมากจะเป็นช่วงสิ้นเดือนหรือต้นเดือนถัดไป

สำหรับของที่ซื้อเงินเชื่อในชุมชนมีตั้งแต่ขนมกินเล่นจำพวก ลูกชิ้น ขนมตาล ขนมกล้วย ที่ซื้อจากแม่ค้าย่อย จนถึงข้าวของเครื่องใช้ที่ต้องซื้อจากร้านค้าในชุมชน ได้แก่ ข้าวสาร กะปิ น้ำปลา น้ำมัน น้ำตาล ฯลฯ ซึ่งสินค้าเหล่านี้จะมีราคาแพงกว่าตลาดข้างนอก 2-3 บาท แม้ว่าบางคนจะจ่ายเป็นเงินสดก็ราคาเดียวกัน ชาวบ้านกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า "ถึงจะแพงกว่าก็ต้องซื้อเพราะบางทีไม่มีเงินสดไปซื้อข้างนอก ในนี้เอาไปก่อนได้พอสิ้นเดือนหรือมีเงินก็ค่อยไปจ่ายแต่ถ้าเป็นหนี้เก่าเยอะเขาก็ไม่ให้เซ็น บางทีก็ขอผลัดผ่อนได้บ้างไม่ได้บ้าง"

นางจำปา เจ้าของร้านค้าในชุมชนบ่นว่า “บางคนเวลามาเขาก็เอาเยอะหรือไม่กี่ทยอยมาเอาบ่อยๆ แต่ถึงเวลาจ่ายเงิน “จ่ายยากจ่ายเงิน” ต้องให้เดินไปทวง บางทีต้องไปตกรอหน้าบ้านตอนค่ำ พอทวงก็โกรธ บางคนก็ผลัดแล้วผลัดอีก เรายุ่เองก็ลำบากเพราะต้องไปซื้อมาจากร้านข้างนอกอีกที”

สำหรับการซื้อสินค้าเงินเชื่อนี้แม้ว่าความสัมพันธ์จะเป็นการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกันคือ มีความเป็นเจ้าหนี้กับลูกหนี้ แม้จะมีการเจรจาผลัดผ่อนเพื่อขอความเห็นใจจากเจ้าของร้าน แต่ชาวบ้านที่เป็นลูกหนี้ทั้งหลายก็ไม่ได้รู้สึกว่าเป็นเรื่องของบุญคุณ เนื่องจากราคาที่เขาซื้อจากร้านค้าในชุมชนมีราคาที่แพงกว่าข้างนอกจึงถือว่าการจ่ายดอกเบี้ย และถือเป็นการเอากำไรจากร้านค้าอยู่แล้วจึงไม่ได้ทำให้รู้สึกถึงการมีพันธะหรือการเป็นหนี้บุญคุณต่อกันแต่อย่างใด

การซื้อสินค้าเงินเชื่อในชุมชน โดยมากเป็นสินค้าที่มีความจำเป็นต่อการบริโภคในชีวิตประจำวัน ดังนั้นถ้าจะมีการเบี้ยวไม่จ่ายนั้นหมายความว่าพวกเขาจะต้องลำบากเมื่อมีการขอซื้อในงวดต่อไป การย้ายร้านก็ทำได้ไม่ถ้ายนักเพราะแต่ละร้านก็มีลูกค้าประจำของตนเอง ถ้าหากเปรียบกับแม่ค้ารายย่อยที่ขายขนมเล็กๆน้อยๆ ซึ่งขายสินค้าที่มีความจำเป็นน้อยกว่าสินค้าในร้าน การเบี้ยวไม่จ่ายเงินจึงทำได้ง่ายกว่าและมักเป็นอยู่เสมอเนื่องจากแม่ค้าเหล่านี้ไม่มีอำนาจต่อรองเท่ากับร้านขายของชำที่ขายของประเภทที่ลูกค้าจำเป็นต้องพึ่งพิง

4.2.2 การกู้เงิน :

เนื่องจากในชุมชนชาวบ้านมีฐานะที่ไม่แตกต่างกันมาก แหล่งกู้ยืมมีความจำกัด การแสวงหาความช่วยเหลือจากแหล่งเงินกู้ภายนอกจึงเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นสำหรับผู้ที่มีความเดือดร้อนเร่งด่วน และไม่สามารถแสวงหาความช่วยเหลือจากในชุมชนได้ ดังนั้น ประเด็นเรื่องการกู้เงินนี้แบ่งการพิจารณาออกเป็น 2 ส่วนคือ การกู้เงินภายในชุมชน และ การพึ่งพิงภายนอกชุมชน ซึ่งมีทั้งยืมจากญาติต่างจังหวัด และพึ่งแหล่งเงินกู้นอกชุมชน ซึ่งจะกล่าวถึงดังต่อไปนี้

แหล่งเงินทุนภายในชุมชน : แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

(1) นายทุนประเภทชั่วคราว :

นายทุนประเภทนี้ได้แก่ บุคคลทั่วไปที่อาจมีเงินก้อนในช่วงใดช่วงหนึ่ง ซึ่งเงินดังกล่าวอาจได้มาจากการถูกสลากกินแบ่งรัฐบาล หรือถูกหวยใต้ดิน รวมถึงการขายสินค้าหรือทำงานรับจ้างที่ได้ค่าจ้างเป็นเงินก้อน เมื่อชาวบ้านคนอื่นทราบเรื่องก็จะมาขอกู้ถ้าเจ้าของเงินทนถูกรบเร้าไม่ไหว

ก็จะให้กู้ ส่วนเรื่องอัตราดอกเบี้ยและระยะเวลาการส่งคืนแล้วแต่จะมีการตกลงกันซึ่งก็อยู่ในอัตรา ร้อยละ 10 – 20 บาท การส่งคืน 3 - 5 วัน บางรายก็มีของ หรือเครื่องประดับมาค้ำประกัน

นางน้อย อายุ 69 ปี อยู่ตัวคนเดียวมีลูกสาวอยู่ต่างประเทศส่งเงินมาให้ใช้ทุกๆ สองเดือน จำนวน 7,000 บาท ส่วนตัวมีรายได้จากการขายหนังสือพิมพ์เก่าบ้างเล็กน้อย นางน้อยมาพบกับ นางช่วยเพื่อนบ้านว่า “นางแป้วยืมเงินไป 300 บาท บอกว่าอีก 3 วัน จะเอามาคืน บอกว่าจะเอา เงินไปส่งมอเตอร์ไซค์ โดยเอาสร้อยมีพระเลี่ยมทองมาค้ำประกันไว้ นางน้อยบ่นว่าอยากได้ สร้อยไม่มาคืนก็ตีจะได้ยึดสร้อยไว้เลยได้กำไรด้วย ผู้ศึกษาดามว่าเมื่อครบ 3 วันไม่ไปทวงแล้วยึด สร้อยไว้เลยได้หรือเปล่า นางช่วยที่นั่งอยู่ด้วยตอบแทนว่า “ทำอย่างนั้นไม่ได้เป็นพรรคพวกกันยัง ใจก็ต้องคืน” หลังจากนั้นประมาณ 1 อาทิตย์ผู้ศึกษาเข้าไปอีกครั้ง นางน้อยเดินมาบอกว่า “คืน สร้อยไปแล้วเราจะอยากได้” แล้วก็มานั่งเล่าต่อว่าเมื่อสองวันก่อนเดินไปทวงเงินนางปู เป็นหนี้แก อยู่ 500 บาท มีคนถามว่าแกจะเดินไปไหน แกบอกจะไปทวงเงินนางปู พอนางปูรู้ว่ายายน้อยพูด กับชาวบ้านเช่นนั้นก็โกรธเพราะอายชาวบ้าน...

นอกจากเงินกู้ที่กู้กันเองในชุมชนแล้ว บางส่วนก็ไม่ได้จัดว่าเป็นเงินกู้เป็นแต่เพียงการ หยิบยืมกันซึ่งในส่วนนี้จะเป็นเงินจำนวนไม่มากไม่เกิน 100 บาท และไม่คิดดอกเบี้ย ชาวบ้าน กล่าวว่าการยืมแบบนี้มักไม่ค่อยได้คืนพอทวงก็มักโกรธโดยอ้างว่าเป็นเงินนิดหน่อย

อย่างไรก็ตามการกู้เงินกับชาวบ้านด้วยกันนี้มีความยืดหยุ่นค่อนข้างมาก แต่ทว่าชาวบ้าน ในชุมชนก็ให้ความสำคัญกับเรื่อง “เครดิต” ค่อนข้างมากเช่นกัน ชาวบ้านมักเรียกย่อว่า “เคดี หรือ เคไม่ดี” โดยที่ชาวชุมชนให้ความหมายว่า หมายถึง การเป็นผู้ที่มีความน่าเชื่อถือในเรื่องการ กู้เงินและความสามารถในการส่งคืนพร้อมดอกเบี้ยอย่างตรงเวลา ซึ่งอาจจะยืดหยุ่นได้บ้างที่ สำคัญคือต้องส่งคืนไม่โกง เพราะว่าการมี “เคดี หรือ ไม่ดี” นี้หมายความถึงผลสืบเนื่องที่พวกเขาจะ ได้รับช่วยเหลือในด้านอื่น ๆ จากชาวบ้านอีกด้วย แม้อำนาจในชุมชนมักบ่นว่าพวกที่ติดเงินมักจะ โกรธเมื่อถูกทวงหรือตามไปเก็บเงินที่บ้าน เพราะพฤติกรรมดังกล่าวอาจถูกตีความว่า เป็นการ ประจาน หรือทำให้ลูกหนี้ถูกชาวบ้านคนอื่นมองในด้านลบนั้นหมายถึงการมี “เคไม่ดี” ไม่ดีใน สายตาชาวบ้านซึ่งอาจมีผลทำให้การพึ่งพาคนอื่น ๆ ในอนาคตเป็นไปได้ยากยิ่งลง มาถึงใน ส่วนนี้อาจจะพอกล่าวเป็นเบื้องต้นได้ว่า ชีวิตของชาวชุมชนแห่งนี้ยังคงกลัวการถูกตำหนิจาก ชาวบ้าน หรือกลัวการถูกมองในแง่ไม่ดีเพราะด้านหนึ่งทำให้การพึ่งพาชาวบ้านคนอื่นทำได้น้อยลง ซึ่งลักษณะเช่นนี้อาจมองได้ว่าพฤติกรรมของชาวชุมชนส่วนหนึ่งยังคงถูกควบคุมด้วยกลไกทาง

สังคมของชุมชนเอง ซึ่งถือว่าเป็นกลไกภายนอก (external sanction) มากกว่าจะเกิดจากความ รู้สึกรับผิดชอบอย่างแท้จริง (internal sanction)

ที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นการแสดงถึงการกู้ยืมเงินกันเองระหว่างชาวบ้านชั่วคราวชั่วคราว นอกจากนี้ในชุมชนยังมีแหล่งเงินกู้ที่เป็นนายทุนประจำ ซึ่งเป็นชาวบ้านในชุมชนที่มีฐานะค่อนข้างดี

(2) นายทุนเงินกู้ประจำ :

ในชุมชนจะมีนายทุนที่ชาวบ้านมักพูดถึงเพียงรายเดียวเมื่อถูกถามว่าเวลาเดือดร้อน ทำอย่างไร ก็คือประธานชุมชนซึ่งชาวบ้านมักเรียกติดปากว่า "ป้า" และชาวบ้านมักพูดถึงว่า เป็น นายทุนเงินกู้ที่ถูกโกงเยอะมาก เพราะไม่ค่อยทวง

การกู้เงินกับ "ป้า" มีตั้งแต่ 100 บาทขึ้นไปจนถึงหลักหมื่น ดอกเบี้ยอยู่ระหว่าง 10 -15 บาท ส่วนการชำระคืนจะจ่ายรายวันหรือรายเดือนก็ได้ แต่ส่วนมากชาวบ้านจะส่งรายวัน หลายครั้ง ระหว่างที่ผู้ศึกษาสนทนากับประธานมักมีชาวบ้านมาส่งเงินบางทีก็เก็บเลย บางทีประธานก็บอก ให้เก็บไว้ก่อน อาจเป็นเพราะกำลังคุยกับผู้ศึกษาอยู่

สำหรับตัวประธานเองเมื่อถามถึงอาชีพมักบอกว่าทำอาชีพค้าของเก่าโดยไม่ได้กล่าวถึง การออกเงินกู้ ที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องจากการที่จะบอกว่าตนเองปล่อยเงินกู้ นั้นจะทำให้ภาพการ เป็นประธานที่ทำงานเพื่อชาวชุมชน ภาพความซื่อสัตย์ และเข้าวัด(ธรรมกาย)เสมอ นั้น ขัดแย้งกับ การมีบทบาทการเป็นนายทุนปล่อยเงินกู้ ซึ่งมักถูกให้ค่าเป็นพวกค้ากำไรและหน้าเลือด หลาย ครั้งที่ชาวบ้านสะท้อนภาพของประธานว่าเป็นคนงก และการที่ไม่ทวงหนี้หรือการปล่อยให้ถูกโกง โดยให้เหตุผลว่าเป็นเรื่องบุญกรรมทำให้ชาวบ้านบางคนพูดลับหลังว่า"ประธานโง่" ทั้งที่การแสดง ถึงการผ่อนปรนดังกล่าวอาจจะต้องการลบภาพของการเป็นนายทุนเงินกู้ก็อาจเป็นได้

อย่างไรก็ตาม ประธานชุมชนในฐานะนายทุนเงินกู้ถือว่าเป็นแหล่งเงินกู้รายใหญ่ของชุมชน และการมีสองบทบาทเช่นนี้ ทำให้ประธานมีอำนาจในการต่อรองกับชาวบ้านสูงก็เป็นได้

นางใจ บ้านอยู่ท้ายชุมชนเล่าว่า "ครั้งหนึ่งตนเองไม่สบายหกล้มข้อมือหักมาขอยืมเงิน ประธาน 5,000 บาท ไม่อยากยืมเพื่อนบ้านเพราะเกรงใจที่แกไม่เอาดอกและก็ยืมมาหลายครั้ง แล้ว เลยมายืมที่ประธานตอนนั้นเงินกองทุนการศึกษาของ SIF งวดที่ 2 ยังไม่ลงซึ่งหลานของ

นางละม้ายได้ 2 คนเป็นเงินให้เปล่าประมาณ 7,000 บาท ประธานจึงให้หักจากเงินส่วนนั้น และไม่คิดดอกเบี้ย “

เช่นเดียวกับนางปู เล่าถึงภาระหนี้สินของคนในชุมชนและของตนเองว่า “คนในนี้มีหนี้สินกันทั้งนั้น สำหรับตนเองประธานก็ช่วยมาเยอะเป็นหลักหมื่นตอนนี้ขาดสนกัไม่กล้าที่จะไปขอกับแกเพราะยืมที่ไรก็ไม่เคยปฏิเสธจนไม่รู้ว่าจะหาที่ไหนไปใช้คืนได้หมด ความช่วยเหลือของประธานที่มีต่อนางปูซึ่งเป็นกรรมการชุมชนคนหนึ่งตอบคำถามที่ว่า นางปูเป็นกรรมการที่ทำหน้าที่แทนประธานได้ทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นการไปประชุมหรือการทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน แม้ว่าบางครั้งจะบ่นว่าตนเองทำทุกอย่าง ประธานสั่งอย่างเดียวถ้าไม่มีแกสักคนประธานจะลำบาก อย่างไรก็ตามประธานมักเรียกนางปูว่า “เจี๊ปู” ซึ่งน่าจะเป็นการแสดงการยอมรับในแง่ความอาวุโสกว่าทั้งด้านการทำงานและด้านอายุ อาจกล่าวได้ว่าด้วยความสัมพันธ์ที่มีการช่วยเหลือกันด้านเศรษฐกิจหลายต่อหลายครั้งนี้น่าจะเป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้นางปูรู้สึกถึงความเป็นบุญคุณ และการที่ตนเองไม่ได้มีอาชีพประจำ การทำกิจกรรมของชุมชนสำหรับนางปูแล้วถือเป็นงานหลัก ที่อีกด้านหนึ่งก็เป็นเสมือนการสร้างภาพด้านบวกให้กับตนเอง เพื่อหวังการแลกเปลี่ยนหรือการช่วยเหลือในอนาคตก็เป็นได้

สำหรับการให้กู้เงินของประธานนั้น พี่สาวของประธานเล่าว่า “พวกที่อยู่ใต้สะพานก็มากู้กันเยอะบางวันมาหาวันละหลาย ๆ เทียว แต่พวกนี้จะไม่ค่อยโกงไม่เหมือนคนแถวนี้ที่เบี้ยวกันเยอะ” ถ้าหากวิเคราะห์กันในเรื่องนี้อาจมองได้ว่า พวกที่อยู่ใต้สะพานที่มักถูกมองว่าเป็นพวกคนลาว และเป็นพวกที่มาอยู่ที่หลังรวมทั้งมีลักษณะการย้ายเข้ามามาจากหลายที่ อาจเป็นไปได้ว่าด้วยความไม่มั่นคงในความสัมพันธ์ของคนกลุ่มนี้จึงพยายามสร้างความน่าเชื่อถือเพื่อการพึ่งพาในระยะยาวก็เป็นได้ ขณะที่การโกงกันของคนที่นี่เรียกว่าเป็นพวกเดียวกันนี้ อาจมองได้ว่าการมีเครือข่าย หรือมีเพื่อนบ้านที่มีความคุ้นเคยกันสามารถพึ่งพาและแลกเปลี่ยนบางเรื่องกันได้ ถือว่าเป็นทุนเดิมที่พวกตนพอจะมีอยู่ การโกงหรือการเบี้ยวนี้กับประธานอาจทำได้ เพราะลึกๆ แล้วคิดว่ายังมีที่พึ่งที่อื่นอีก ประกอบกับการที่ประธานเป็นคนเจียบ ๆ เฉย ๆ ไม่ค่อยทวงเงิน ไม่ต่อว่าหรือประจาน ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าการเบี้ยวไม่จ่ายเป็นเรื่องไม่รุนแรง ชาวบ้านคนอื่นก็ทำ หรือการกล่าวว่าประธานรวยอยู่แล้ว การให้เหตุผลเช่นนี้เป็นการอ้างถึงความชอบธรรมในพฤติกรรมตนเอง เป็นเสมือนการสร้างเกาะเพื่อป้องกันไม่ให้คนอื่นมองว่า ว่าตนเองเป็นคนไม่น่าเชื่อถือ โดยการกล่าวให้เป็นกรณียกเว้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อสมาชิกในชุมชนมีวิถีความเป็นอยู่ที่รายได้กับรายจ่ายไม่สมดุลกันเช่นนี้ จึงมีชาวบ้านบางกลุ่มที่ไม่สามารถแสวงหาความช่วยเหลือจากคนในชุมชนได้ ต้องออกไปพึ่งแหล่งเงินกู้นอกชุมชน ซึ่งชาวบ้านมักกล่าวถึงกลุ่มนี้ว่า คนที่ต้องไปกู้ข้างนอกเนื่องจากไม่มีใครข้างในให้กู้เพราะยืมแล้วไม่จ่ายเมื่อไปทวงก็โดนด่าเป็นพวกที่ "เคไม่ดี" ไม่มีคนอยากให้กู้ เมื่อไม่มีทางเลือกจึงจำเป็นต้องไปกู้ข้างนอกซึ่งดอกเบี้ยแพง และอันตราย"

แหล่งความช่วยเหลือเร่งด่วนนอกชุมชน

สำหรับแหล่งความช่วยเหลือภายนอกชุมชน แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ต่างจังหวัด หรือนอกแหล่งบริการด้านเงินกู้ และ แหล่งความช่วยเหลืออื่น ๆ ดังนี้

(1) แหล่งให้บริการด้านเงินกู้ :

การกู้ยืมเงินนอกชุมชนมีทั้งที่กู้ยืมจากญาติพี่น้องต่างจังหวัด และที่กู้จากนายทุนเงินกู้โดยตรง สำหรับการกู้จากนายทุนนอกชุมชนนี้ จะแตกต่างจากที่กู้ภายในชุมชนอย่างมากทั้งในแง่กฎระเบียบที่เคร่งครัด และอัตราดอกเบี้ยที่แพงกว่ามาก ซึ่งชาวบ้านมักเรียกว่า "เงินด่วน" หรือ "เงินกู้มอเตอร์ไซด์"

การกู้เงินประเภทนี้ชาวบ้านจะให้บริการเมื่อมีความต้องการใช้เงินก้อนอย่างเร่งด่วนและไม่สามารถกู้ในชุมชนได้อาจเป็นเพราะ credit ไม่ดี หรือเงินจำนวนมากเกินกว่าที่ชาวบ้านจะให้ความช่วยเหลือได้ สาเหตุที่ต้องการใช้เงินอาจจะเป็นการนำไปประกันตัวสมาชิกในครอบครัว การนำไปใช้จ่ายงานศพของคนในครอบครัว การนำไปใช้เป็นค่ารักษาพยาบาล ตลอดทั้งนำไปใช้จ่ายประจำวันระหว่างที่ตกงาน

สำหรับวิธีกู้เงินมอเตอร์ไซด์นี้ทำได้โดยการโทรไปติดต่อกับตัวเจ้าแก็ ซึ่งเบอร์โทรจะได้จากชาวบ้านที่เคยกู้มาก่อน เมื่อตกลงกับเจ้าแก็เรียบร้อยแล้วก็จะมีคนขี่มอเตอร์ไซด์นำเงินมาส่งให้ถึงที่และอย่างรวดเร็ว ผู้ที่นำเงินมาส่งให้จะนำมาให้ถึงในชุมชนพวกนี้จำเป็นต้องรู้จักบ้านของลูกหนี้เพื่อการติดตาม ซึ่งการส่งคืนจะเป็นการเก็บรายวัน สำหรับอัตราดอกเบี้ยโดยมากเริ่มต้นจากร้อยละ 40 โดยคิดเพียง 24 วัน ถ้าหากขาดส่งดอกก็จะเพิ่มขึ้นแล้วแต่การตกลงกัน

ชาวบ้านเล่าว่า "พวกมอเตอร์ไซด์ มันโหดมาก การเก็บเงินจะเข้ามาเก็บรายวันถึงบ้านทุกวัน เวลาประมาณ 6 โมงเย็นถึง 1 ทุ่ม ถ้าใครเบี้ยวก็จะถูกทำร้ายร่างกาย "ครั้งหนึ่งขณะที่ผู้ศึกษานั่งอยู่ที่ร้านค้า ได้เห็นวิธีการทวงเงินของพวกนี้คือ การยืนรออยู่หน้าบ้านพอไม่มีให้ก็จะดึงมา

บริเวณร้านค้าที่มีคนอยู่เยอะๆ แล้วตบหน้า ชาวบ้านที่อยู่บริเวณนั้นมีอยู่ประมาณ 3-4 คนแต่ก็ไม่มีใครกล้ายุ่ง หลังจากนั้นชาวบ้านคนนั้นก็หายไปประมาณ 10 นาที แล้วเดินกลับมาพร้อมเงิน 200 บาท ชาวบ้านพูดกันว่า “คงจะไปเยี่ยมใครมา แทนที่จะหาตั้งแต่แรกจะได้ไม่ต้องเจ็บตัว”

ชาวบ้านในชุมชนทุกคนกล่าวว่าถ้าไม่มีความจำเป็นก็ไม่มีใครอยากกู้เพราะเสี่ยง และดอกเบี้ยแพงมาก ต้องส่งทุกวันถ้าไม่อยู่ต้องแจ่งล่วงหน้า ไม่มีการฝากส่ง เพราะชาวบ้านคนอื่นก็ไม่อยากยุ่งกลัวว่าถ้าคนกู้ไม่อยู่พวกมอเตอร์ไซค์จะมาเล่นงานตัวเอง

สภาพของชุมชนในตอนเย็นเวลาเกือบ 6 โมง จะมีคนกลุ่มหนึ่งที่เดินไปมาเพื่อหาเยี่ยมเงินเพื่อนบ้าน ซึ่งจะสังเกตท่าทางลูกลึกลุกลนได้ค่อนข้างชัดถ้าหาเยี่ยมไม่ได้ก็ต้องหาที่หลบซ่อน และมักใช้บ้านของเพื่อนบ้านมากกว่าบ้านของญาติหรือของตนเอง และช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่ชาวชุมชนรู้ว่าใกล้เวลาที่ “พวกมอเตอร์ไซค์” จะเข้ามาทวงเงิน ปฏิกริยาของชาวชุมชนที่ผิด้สังเกตมีชาวบ้านที่เดินเข้ามาบอกต่อกันว่า “มาแล้ว มาแล้ว” ชาวบ้านที่นั่งคุยกันอยู่ก็จะเงยบเสียงลง เมื่อมาถึงก็จะมายืนรออยู่หน้าบ้านลูกหนึ่งประมาณ 15-20 นาที ถ้าไม่ออกมาก็จะถามคนแถวนั้น โดยมากทุกคนจะไม่รู้ไม่เห็น เมื่อแน่ใจว่ากลับไปแล้ว ชาวบ้านหรือเจ้าของบ้านที่ให้ที่หลบซ่อนก็จะบอกให้ออกมาได้ ซึ่งการหลีกเลี่ยงดังกล่าวเป็นแต่เพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไปวัน ๆ เท่านั้น ถึงอย่างไรก็ต้องหาเงินมาคืนให้ได้ ว่ากันว่า “พวกมันเอาถึงตาย ที่ผ่านมาชาวบ้านบางคนถึงกับย้ายบ้านหนีก็มี”

จากที่ได้เข้ามาแล้วหลายครั้งว่า การหมุนเวียนเงินเป็นลักษณะที่เกือบจะเป็นปกติของคนที่นี่ นอกจากเงินกู้แล้วบางคนยังมีเงินผ่อน รวมทั้งค่าห่วยใต้ดินที่ใช้วิธีซื้อแล้วเชื่อไว้ก่อนถ้าถูกก็ใช้วิธีหักถ้าไม่ถูกก็ต้องจ่ายก่อนที่จะแทงหวดต่อไป การจัดสรรเงินของแต่ละครัวเรือนจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญควบคู่ไปกับการรักษาหรือกับเพื่อนบ้าน ดังนั้นในเบื้องต้นการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านหรือคนในชุมชนเอาไว้จึงเป็นสิ่งที่จะช่วยเหลือในยามที่เดือดร้อนได้อย่างมาก โดยเฉพาะในยามที่ต้องต่อรองกับคนนอกชุมชน ความสัมพันธ์ของชาวชุมชนแม้ว่าจะไม่ดีในทุกด้านหรือจำกัดเฉพาะเพื่อนบ้านที่คุ้นเคยกันเท่านั้น แต่อย่างน้อยที่สุดก็พอจะเป็นเกาะบรรเทาการรุกรานจากคนนอกได้บ้างชั่วครั้งชั่วคราว

(2) การช่วยเหลือจากแหล่งอื่น :

นอกจากอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวของคนในชุมชนในการพึ่งพาเมื่อเดือดร้อน หรืออาศัยทรัพยากรของกันและกันแล้ว ชาวบ้านจำนวนหนึ่งมักขอความช่วยเหลือจากเครือข่ายในต่าง

จังหวัดซึ่งแสดงให้เห็นว่ายังคงมีการรักษาเครือข่ายความสัมพันธ์ดั้งเดิม และสามารถพึ่งพาเมื่อยามเดือดร้อนได้

การอาศัยเงินกู้จากภายนอกเป็นความเสี่ยงที่ผู้เลือกใช้บริการต้องตัดสินใจ และประเมินความสามารถของตนเองในการส่งคืน หากว่าชาวชุมชนต้องประสบกับภาวะที่มีความเหลื่อมล้ำว่าแรงจริงๆ ก็จะมีทางออกโดยไปขอความช่วยเหลือจากผู้ที่มีอิทธิพลนอกชุมชนแม้ว่าจะมีไม่บ่อยนักแต่ก็สามารถเห็นได้ในชุมชน

ดังเช่นเหตุการณ์ครั้งล่าสุดเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ที่ผ่านมา มีเหตุการณ์เกิดขึ้น คือ มีเด็กในชุมชนอายุประมาณ 3 ขวบตกน้ำ เพื่อความรวดเร็วและความปลอดภัยของเด็ก ชาวบ้านจึงนำส่งโรงพยาบาลเอกชนที่ใกล้ที่สุด เมื่อเด็กปลอดภัยแล้วทางบ้านต้องจ่ายเงินจำนวน 30,000 บาทจึงจะนำเด็กออกจากโรงพยาบาลได้ ซึ่งครอบครัวดังกล่าวมีฐานะยากจนเกินกว่าที่จะมีเงินถึง 30,000 บาท กรรมการชุมชนจึงแก้ปัญหาด้วยการพาไปขอความช่วยเหลือจากผู้ว่า กทม. คนปัจจุบัน เพราะพื้นที่ชุมชนเป็นฐานเสียงของพรรคมาنان และทุกวันนี้ก็ยังเลือกพรรคดังกล่าวอยู่แม้ว่าจะไม่ใช่ผู้สมัครคนเดิม อาจกล่าวว่าเป็นการเลือกพรรคของหัวหน้าพรรคเพื่อตอบแทนความช่วยเหลือสำหรับกรณีนี้ก็ได้รับความช่วยเหลือและนำเด็กออกจากโรงพยาบาลได้

การอาศัยบุคคลผู้มีฐานะมีอิทธิพลนอกชุมชนนี้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมานาน ซึ่งลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวค่อนข้างชัดเจนว่าเป็นความสัมพันธ์ที่อาศัยการแลกเปลี่ยนแบบไม่เท่าเทียมกัน และมีลักษณะของการต่างตอบแทนกันและกัน ซึ่งการตอบแทนเป็นเรื่องที่ทั้งสองฝ่ายสามารถคาดหมายได้ว่าตนเองจะต้องปฏิบัติต่อฝ่ายตรงข้ามอย่างไร ดังเช่นชาวบ้านท่านหนึ่งเล่าว่า “มีผู้มีอิทธิพลในเขตนี้ที่ชาวบ้านมักเรียกโดยใช้คำนำหน้าว่า “เสี่ย” ซึ่งปัจจุบันหันไปมีบทบาททางด้านการเมือง และได้คะแนนเสียงจากชาวชุมชนอย่างท่วมท้น เพราะท่านได้ให้ความช่วยเหลือชาวชุมชนมานาน ไม่มีน้ำใจไปขอ ทุกปีวันเกิดภรรยาท่านก็จะมีข้าวสารมาแจก จนเมื่อมีการเลือกตั้ง สว. ที่ผ่านมา ประธานชุมชนถูกเรียกเข้าไปบอกว่า “ข้าวที่เคยให้คงจะพอมิยาวบ้างนะ” ซึ่งเป็นเรื่องที่ชาวบ้านกล่าวว่า เขาเคยช่วยเรามาตลอดยังงี้ก็ต้องเลือกก็ครั้งก็ต้องเลือก ซึ่งเป็นการแสดงถึงการมีพันธะที่จะต้องตอบแทนอย่างเห็นได้อย่างชัด

จนกระทั่ง ทุกวันนี้เมื่อสอบถามถึงความช่วยเหลือจากนอกชุมชน นอกจากหน่วยงานของรัฐที่มีบทบาทค่อนข้างน้อยซึ่งชาวบ้านบางคนก็เข้าใจถึง ข้อจำกัดกรณีของกรมประชาสงเคราะห์ที่ต้องดูแลชาวชุมชนทั้งหมดซึ่งมีอยู่เยอะมาก และองค์กรพัฒนาเอกชนปัจจุบันก็มีเพียงแห่งเดียวที่

ให้การช่วยเหลือเด็กนักเรียนซึ่งชาวบ้านค่อนข้างพอใจ และสำหรับชื่อของผู้มีอิทธิพลที่ชาวบ้านให้ความเคารพในฐานะแหล่งที่พึ่งมักจะถูกเอ่ยอ้างขึ้นเป็นลำดับต้นเสมอ

อย่างไรก็ตามที่ผ่านมามาบทบาทของหน่วยงานหรือบุคคลเหล่านี้ยังจำกัดอยู่ในรูปของการสงเคราะห์เป็นสำคัญ แต่ทว่าปัจจุบันได้มีการให้ความช่วยเหลือด้านอื่นมากขึ้น เช่นการส่งเสริมอาชีพของกรมประชาสงเคราะห์ซึ่งชุมชนพระรามหกได้เริ่มดำเนินการตั้งกลุ่มอาชีพเพาะเห็ด โดยใช้พื้นที่บริเวณใต้สะพานสร้างเป็นโรงเพาะเห็ดโดยได้งบประมาณสนับสนุนจากกรมประชาสงเคราะห์แต่ชาวบ้านลงแรงก่อสร้างกันเอง หรือกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ และกองทุนสวัสดิการชุมชน ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดคงพอจะสะท้อนให้เห็นภาพการดำเนินชีวิตของชาวชุมชนพระรามหก ซึ่งเป็นชุมชนในเขตชานเมืองของกรุงเทพฯ ได้บ้างพอสมควรทั้งในแง่ชีวิตความเป็นอยู่ และความสัมพันธ์ของชาวชุมชน ตลอดทั้งการช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามามีบทบาทมากบ้างน้อยบ้างในชุมชน ซึ่งบทบาทดังกล่าวได้ทำให้ชุมชนมีความคึกคักอย่างมากโดยเฉพาะ ในช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2541 เป็นต้นมา ไม่ว่าจะเป็นการเกิดขึ้นของกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนสวัสดิการ (SIF เมนู 5) แม้กระทั่งเงินกู้มิยาซาวาซึ่งมีหลายก้อนและหลายหน่วยงานที่รับผิดชอบอยู่ สำหรับเงินที่เข้ามาในชุมชนแห่งนี้เป็นเงินที่ผ่านมาจาก พชม. และทางเครือข่ายบางชื่อพัฒนา ที่ชุมชนพระรามหกเป็นสมาชิกอยู่

แม้ว่าเงินทุนทุกก้อนจะมีจุดประสงค์หลักเดียวกัน คือ การบรรเทาความเดือดร้อน เพิ่มศักยภาพในการจัดการโดยมีเป้าหมายระยะยาวเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน แต่มีวิธีการที่ต่างกัน คือ กลุ่มออมทรัพย์ มีเพื่อให้เกิดการออมและให้สมาชิกมีเงินกู้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ เงินมิยาซาวา เพื่อปลดหนี้ในระบบ และกองทุนสวัสดิการ (SIF เมนู 5) ว่าด้วยเรื่องการจัดสวัสดิการความช่วยเหลือให้กับผู้ยากลำบากในชุมชน หรือเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนอันสืบเนื่องมาจากภาวะวิกฤตที่ผ่านมา รวมทั้งการคาดหวังต่อการบริหารจัดการของชาวบ้านซึ่งถือเป็นการเพิ่มทุนทางสังคม

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีโครงการความช่วยเหลือต่างๆ เข้ามาในชุมชนแห่งนี้ พร้อมกับ การเพิ่มศักยภาพของชาวชุมชนผ่านการบริหารจัดการ ทว่าอีกด้านหนึ่งของการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวชุมชนยังคงมีการพึ่งพาการกู้เงินในระบบ ไม่ว่าจะเป็นการกู้มาเพื่อเป็นค่าเทอม การลงทุนทำการค้า หรือค่ารักษาพยาบาล ตลอดจนค่าใช้จ่ายชิวิตตามวิถีชีวิตแบบเมือง ซึ่งสิ่ง

เหล่านี้ล้วนแต่ต้องอาศัยความสัมพันธ์ที่พึ่งพาเชิงการแลกเปลี่ยนระหว่างเพื่อนบ้านในยามเดือดร้อน เช่น การให้ที่หลบซ่อนเมื่อถูกเจ้าหน้าที่ภายนอกเข้ามาทวง การพึ่งพาเงินในยามเจ็บป่วย การฝากดูแลลูก ตลอดจนการหยิบยืมเงินโดยมีของค้ำประกัน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นวิถีชีวิตของชาวชุมชนที่สะท้อนให้เห็นผ่านการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน หรือเรียกได้ว่าเป็นต้นทุนเดิมที่คนในชุมชนเมืองเล็กๆ แห่งนี้พอจะมีให้เห็นอยู่บ้าง แม้ว่าอาจจะไม่ใช่ต้นทุนในความหมายที่จะนำพาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็งก็ตาม และคงไม่เข้มข้นเหมือนสังคมชนบทที่ผูกโยงกันด้วยกลไกเชิงประเพณี การมีฐานทรัพยากร และเครือข่ายความสัมพันธ์ที่โยงยึดกันมาเป็นเวลานาน ทว่าต่างอย่างสิ้นเชิงจากในชุมชนเมืองที่มีความแตกต่างในด้านรากเดิม คือ มาจากหลายแห่งแล้วมาอยู่ร่วมกัน มีประสบการณ์ความยากลำบากในการดำเนินชีวิตเหมือนกัน ฐานฐานการผูกโยงจึงเป็นเรื่องของผลประโยชน์เพื่อความอยู่รอดของแต่ละคน/แต่ละครอบครัว

ความสัมพันธ์เช่นว่านี้ แม้ว่าจะเปรียบเสมือนตาข่ายรองรับแรงกระแทกได้บ้างก็คงเป็นเพียงตาข่ายที่หย่อนต่ำจนเกือบจะติดพื้น แต่ที่สำคัญหากจะพิจารณาตาข่ายนี้ในฐานะตัวของมันเองมีระบบการจัดการแบบไม่เป็นทางการแฝงอยู่ เป็นการจัดการเชิงชีวิตประจำวันที่อาศัยความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นกลไกควบคุมเช่นนี้ แง่หนึ่งอาจมองว่าเป็นเรื่องธรรมดา แต่อีกด้านหนึ่งถ้าพิจารณาควบคู่กับกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีเข้ามาในชุมชนทำให้ชุมชนเกิดชีวิตชีวาขึ้น ไม่ว่าจะเป็กองทุนสวัสดิการชุมชนของ SIF กลุ่มออมทรัพย์ หรือ เงินมียาชาวดลอดจนกิจกรรมอื่นๆ หากหลายฝ่ายมองว่ากิจกรรมเหล่านี้ได้ให้ประโยชน์กับชาวบ้านเป็นการช่วยเหลือชาวชุมชนแต่เพียงอย่างเดียวก็ไม่ต่างอะไรจากการมองแบบสงเคราะห์แม้ว่าจะเน้นให้มีกระบวนการของประชาชนก็ตาม ทว่าถ้ามองอีกด้านหนึ่ง เป็นการให้ความสำคัญกับการจัดการเชิงชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ซึ่งถือเป็น ต้นทุนความสัมพันธ์เดิมที่ชาวบ้านมีอยู่เดิม และมีส่วนอย่างสำคัญในการทำหน้าทีเป็นผู้ช่วยเหลือเลี้ยงให้กองทุนเหล่านี้ดำรงอยู่ได้ด้วยกระบวนการหมุนเวียนเงินในกระเป๋าเพื่อส่งคืน เพราะในระหว่างที่ทำการศึกษาอยู่การส่งคืนยังมีอยู่แม้ว่าเงินที่ได้มาจะหมดนานแล้ว แม้การส่งเงินคืนของชาวบ้านบางคนจะตระหนักเพียงแค่ว่าการมีสัญญาต่อกันระหว่างตนเองกับกองทุนเท่านั้น ขณะที่ชาวชุมชนอีกกลุ่มหนึ่ง มองว่าการส่งคืนเป็นเสมือนการสร้างความน่าเชื่อถือให้แก่ตนเองเพื่อที่ว่าต่อไปถ้ามีอีกเขาต้องเป็นคนหนึ่งที่มีสิทธิ์ในกองทุนดังกล่าว

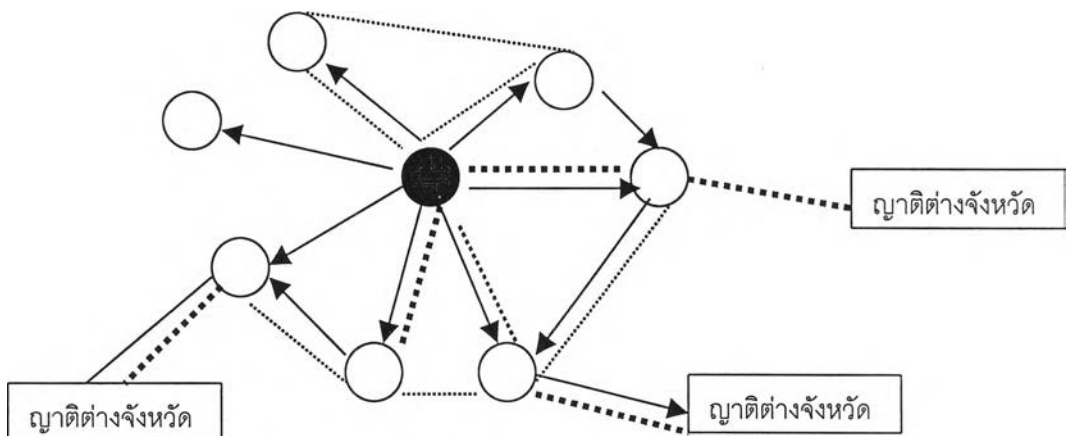
สำหรับประเด็นที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้จะเป็นการแสดงให้เห็นภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ถึงการมีเครือข่ายทางสังคมที่สมาชิกในเครือข่ายมีการเกื้อกูลกันและกัน ในด้านต่าง ๆ

5. ความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายสังคม

เมื่อได้พิจารณาถึงลักษณะความสัมพันธ์ของชาวชุมชนโดยใช้การจัดสรรผลประโยชน์ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเป็นแนวทางในการพิจารณา ได้สะท้อนอย่างชัดเจนถึงลักษณะมิติความสัมพันธ์เชิงซ้อนของสมาชิกในชุมชน ทำให้สมาชิกมีรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ที่หลากหลายต่อกัน

การนำเสนอในส่วนนี้จะพิจารณาเพื่อให้เห็นภาพของความสัมพันธ์ที่มีต่อกันของสมาชิกในเครือข่ายสังคมกลุ่มที่คุ้นกับประชาชนชุมชน ซึ่งสมาชิกในเครือข่ายมีลักษณะความสัมพันธ์เชิงซ้อน คือมีหลายบทบาทต่อกัน เป็นต้นว่า เป็นเครือข่าย เป็นเพื่อนบ้าน เป็นลูกหนี้/เจ้าหนี้ เป็นลูกค้า รวมถึงการมีกิจกรรมออมทรัพย์ร่วมกัน ซึ่งลักษณะความสัมพันธ์เชิงซ้อนที่ว่าทำให้การแสดงบทบาทของสมาชิกที่มีต่อกันเป็นไปอย่างหลากหลาย ทำให้กระบวนการผูกโยงในเครือข่ายค่อนข้างแน่น

ภาพที่ 19 แสดงความสัมพันธ์ในเครือข่ายสังคม

- ประชาชน / นายทุนเงินกู้
- เจ้าของร้านค้า
- สมาชิกในเครือข่าย
- ความสัมพันธ์เจ้าหนี้/ลูกหนี้
- ..... เครือญาติ
- ..... เพื่อนบ้าน

** ทั้งหมดเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์และได้รับทุนสวัสดิการ

จากภาพความสัมพันธ์ดังกล่าวจะเห็นว่าแต่ละคนผูกพันกันด้วยความสัมพันธ์หลายรูปแบบ ทุกคนมีสถานภาพเป็นลูกหนี้ของประธาน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียม การที่ศูนย์กลางความสัมพันธ์มีตำแหน่งเป็นทั้งประธานชุมชนที่มีอำนาจในการคัดเลือกผู้ที่ได้รับประโยชน์ในกรณีกองทุนสวัสดิการประเภทต่างๆ พร้อมกับการเป็นเจ้าหนี้ ทำให้ประธานชุมชนอยู่ในฐานะที่มีอำนาจต่อรองสูง ดังนั้นการชักชวนชาวบ้านในเครือข่ายให้เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนจึงทำได้ไม่ลำบาก แม้จะมีการต่อต้านบ้างแต่ชาวบ้านมักเลือกใช้วิธีที่ไม่รุนแรงนัก

นางปู ซึ่งเป็นลูกหนี้ของประธานคนหนึ่งและเป็นผู้ที่โตมากับชุมชนแห่งนี้ ด้วยสถานภาพที่เคยเป็นกรรมการชุมชนมาหลายสมัย และเป็นผู้ที่มีส่วนอย่างสำคัญในการสนับสนุนให้นายสุธรรมเข้ามาเป็นประธานชุมชนคนปัจจุบัน ซึ่งก่อนหน้านี้ไม่ได้มีบ้านอยู่ในชุมชน แต่มีพี่น้องอยู่ในนี้มาก และเข้ามาเก็บหนี้ในชุมชนบ่อยจึงเป็นที่รู้จักของชาวชุมชนเป็นอย่างดี

ปัจจุบันนางปูไม่มีอาชีพที่แน่นอน ทำการค้าโดยการขายขนมเล็กๆ น้อยๆ บ้างเป็นการชั่วคราว งานหลักที่ทำคือทำงานให้กับชุมชนในฐานะกรรมการชุมชนในตำแหน่งเลขานุการ และเลขากลุ่มออมทรัพย์ รายได้มาจากการขายอาหารทะเลของสามี (คนใหม่) และการทำอาชีพรับจ้างขนเหล็กของลูกๆ ที่อยู่บ้านเดียวกัน นางปูกล่าวถึงสถานภาพการเงินของครอบครัวว่า “กินไปหมุนไป” แม้ว่าพี่น้องทั้งหมดจะอยู่ในชุมชน แต่ทุกคนก็มีฐานะไม่แตกต่างกัน

สำหรับความสัมพันธ์กับประธาน นางปู กล่าวว่า “ ปัจจุบันเป็นหนี้กับประธานหลายหมื่นครั้งหนึ่ง ไม่มีเงินประกันตัวลูกชาย นางแป้วเพื่อนบ้านแนะนำให้ไปเยี่ยมประธานซึ่งก็ได้รับความช่วยเหลือ ครั้งนั้นถือเป็นครั้งแรกหลังจากนั้นก็ช่วยมาตลอด เพราะพี่ๆ น้องๆ ก็มีแต่จนๆ เดียวนี้พอมีปัญหาเราไม่กล้าขอยืมแล้วเพราะของเก่ายังไม่ได้ใช้แล้วก็ไม่รู้ว่าจะเอาที่ไหนมาใช้หมด เมื่อเดือนร้อนก็ออกไปกู้มอเตอร์ไซค์ โดยไม่ให้รู้เพราะประธานไม่ชอบไม่ยอมให้กู้ ”

แม้ว่านางปูยังไม่ได้คืนเงินแก่ประธาน ขณะเดียวกันก็หาทางกั๊กจากแหล่งอื่นๆ ทั้งในและนอกชุมชน ซึ่งเธอมักย้ำเสมอว่าเธอเป็นคนมี “เคดี” (หมายถึง เครดิตดี เป็นผู้มีความน่าเชื่อถือ) กับประธานแม้ว่าจะไม่มีการส่งเงินคืน ทว่าสิ่งที่เธอตอบแทนถือเป็นนการชดเชยภาพลักษณ์ด้านลบของการไม่ส่งเงินคืน คือ การทำงานให้กับชุมชนทุกอย่างตามที่ประธานบอก อาจกล่าวได้ว่าเป็นกรรมการที่ทำงานชุมชนมากที่สุดก็ว่าได้ แม้บางครั้งเธอจะบ่นว่าประธานทำอะไรไม่เป็น ทำเป็นแต่สั่ง เธอมักจะกล่าวว่า เธอเป็นผู้ที่รู้เรื่องชุมชนดีที่สุดในี้ เนื่องจากเธอเป็นผู้ดำเนินการเองเกือบทั้งหมด การชดเชยเช่นนี้เป็นส่วนที่ช่วยสะท้อนภาพลักษณ์ด้านบวกแก่ประธานได้ค่อนข้างดี

หลายครั้งที่ผู้ศึกษาพูดคุยกับประธานถึงเรื่องชุมชนประธานมักจะให้สอบถามกับ “เจี๊ยะ” หรือมักจะให้เด็กไปตาม นางปุมาร่วมพูดคุยด้วยเสมอ

นางปุมเป็นผู้หนึ่งที่ได้รับ เงินสวัสดิการอาชีพ 3,000 บาท โดยนำเงินจำนวนประมาณ 600 - 700 บาท ไปลงทุนทำขนมบักปั้งและลูกชิ้นทอดขาย ที่เหลือเอาไปใช้หนี้ร้านค้าในชุมชน และให้สามีไปใช้หนี้เจ้าแม่ร้านที่สามีเอาของมาขาย กรณีเงินสวัสดิการผู้สูงอายุ พ่อ และ แม่ ก็ได้รับ ส่วนสวัสดิการการศึกษาของชายได้ แต่มีปัญหาการส่งคืนเนื่องจากน้องชายไม่มีคนส่งเสีย ต้องทำงานด้วยเรียนด้วย นางปุมจึงทำเรื่องขอยกเว้นกับเครือข่าย ซึ่งการจัดการเช่นนี้นางปุมักจะเป็นผู้ดำเนินการเองเกือบทั้งหมดแม้จะต้องผ่านความเห็นจากประธานก่อนก็มักไม่มีปัญหา

เมื่อพิจารณาถึงความช่วยเหลือต่างๆ ที่ประธานมีให้กับนางปุมและครอบครัว โดยที่นางปุมทำงานอย่างทุ่มเทให้กับชุมชนนั้น เป็นลักษณะของการตอบแทนบุญคุณที่ประธานได้ให้ความช่วยเหลือตนเองมาตลอด ซึ่งการตอบแทนความสัมพันธ์เช่นนี้มีให้เห็นเช่นเดียวกันในกลุ่มผู้ที่กู้ยืมเงินประธาน ซึ่งหลายคนมักจะตอบแทนด้วยการเป็นลูกบ้านที่ดี โดยให้ความร่วมมือกับกิจกรรมของชุมชนเสมอ

นางใจเป็นชาวบ้านอีกคนหนึ่งที่มีเกล้าถึงความช่วยเหลือที่ประธานมีให้กับตนเอง ก่อนหน้านั้นนางใจไม่ค่อยพบปะกับชาวชุมชนบ่อยนัก เนื่องจากบ้านอยู่ห่างชุมชนแต่ชาวบ้านในชุมชนจะรู้จักนางใจเป็นอย่างดีในฐานะที่เป็นคนดั้งเดิม นางใจเกล้าถึงความช่วยเหลือที่ประธานมีให้ด้วยความประทับใจ เพราะไม่เคยได้รับความช่วยเหลือเช่นเดียวกันนี้จากประธานคนก่อน นางใจเกล้าถึงความยากลำบากในช่วงที่สามีซึ่งทำงานโรงเลื่อยถูกลดเงินเดือน จาก 7,000 บาท เหลือเพียง 4,000 บาท เนื่องจากสามีเป็นคนเก่าแก่ จึงไม่ออกไล่ออก ขณะที่ต้องส่งเสียหลานที่กำลังเรียนหนังสืออีก 2 คน เนื่องจากพ่อและแม่ของเด็กเสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ทั้งคู่ ตอนนั้นยังไม่มีสวัสดิการการศึกษาก็อาศัยยืมเงินนางสมคิด ซึ่งเป็นเพื่อนบ้าน หรือไม่ก็ไปขอยืมเพื่อนสมัยที่เคยอยู่บนที่ด้วยกันปัจจุบันเปิดร้านขายของอยู่แถววัดสร้อยทอง แต่เมื่อต้องยืมบ่อยก็เกรงใจ พอดีกับช่วงนั้นมีทุนสวัสดิการการศึกษา และสวัสดิการผู้สูงอายุซึ่งประธานและนางปุมาคัดชื่อหลานทั้งสองคน จึงได้ทุนซึ่งเป็นประเภทให้เปล่า รวมทั้งพ่อของนางใจ อายุ 82 ปีก็ได้รับสวัสดิการผู้สูงอายุด้วย ส่วนตัวนางใจเองไม่ได้เพราะตอนนั้นอายุยังไม่ถึง 60 ปี ซึ่งการที่ครอบครัวได้รับทุนสวัสดิการดังกล่าวทำให้รู้จักกับประธานคนปัจจุบัน และจากนั้นก็มักไปขอความช่วยเหลือเสมอ นางใจมักจะพูดถึงประธานในด้านที่ดีเสมอ มีครั้งหนึ่งที่นางใจหกล้มข้อมือหัก ประมาณ 4 ทุ่ม ก็มาขอยืมเงินประธาน ซึ่งประธานให้ยืมเฉยๆ โดยที่ไม่คิดดอกเบี้ย หรือตอนที่โรงเรียนเปิดเทอมแต่เงินสวัสดิการ

การศึกษายังไม่มา ประธานก็เอาเงินส่วนตัวให้ยืมก่อนพอเงินมาค่อยหักออก หลังจากนั้นเมื่อเดือนร้อนก็ไปขอกู้ที่ประธานซึ่งดอกเบี้ยถูกกว่ากู้กับคนอื่น ๆ และการยืมแต่ละครั้งประธานไม่เคยเดินมาทวงเงินแต่นางใจก็พยายามหาเงินมาคืนทุกครั้ง

การที่นางใจได้รับความช่วยเหลือจากประธานเช่นนี้ ทำให้นางใจรู้สึกว่าเป็นหนี้บุญคุณประธานซึ่งสังเกตได้จากการที่นางใจมักจะเล่าถึงความช่วยเหลือดังกล่าวอยู่เสมอ พร้อมทั้งการตอบแทนด้วยการเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนมากขึ้นโดยเฉพาะถ้าเป็นการขอความร่วมมือจากประธานแล้วนางใจไม่เคยปฏิเสธ อาจกล่าวได้ว่าการมีพฤติกรรมให้ความร่วมมือกับกิจกรรมดังกล่าวเกิดจากการสำนึกในบุญคุณเช่นเดียวกับนางปูซึ่งเป็นกรรมการชุมชน หากมองว่าการให้ความช่วยเหลือของประธานที่มีต่อบุคคลทั้งสองรวมทั้งคนอื่น ๆ ในชุมชนเป็นเสมือนการสะสมต้นทุนทางสังคมของประธานที่เพิ่งเข้ามาอยู่ในชุมชนไม่นานก็ไม่น่าจะผิดนัก

สำหรับนางแป้ว มีสถานภาพเป็นลูกหนี้ของประธาน พร้อมกับการทำหน้าที่เป็นกรรมการชุมชนเช่นเดียวกับนางปู ถ้าเปรียบเทียบกันนางแป้วจะทำงานไม่เท่ากับนางปู เนื่องจากมีอาชีพประจำ คือ รับจ้าง กทม. ปัจจุบันนางแป้วเป็นหนี้ประธาน 3,000 บาท ยืมมาเพื่อซ่อมแซมบ้านบ้านของนางแป้วอยู่ระหว่างบ้านประธานกับบ้านนางปู ดังนั้นนางปูกับนางแป้วจึงมีสถานภาพเป็นเพื่อนบ้านกัน ซึ่งมักจะมีเรื่องปรึกษากันเสมอ ทั้งเรื่องการหมุนเวียนเงิน และเรื่องการทำงานที่นางปูอยากให้ลูกได้ทำงานเป็นลูกจ้าง กทม. เพราะว่าอย่างน้อยก็มีความมั่นคงกว่างานรับจ้างที่ทำอยู่ซึ่งวันไหนมีงานก็มีเงินถ้าไม่มีงานก็ขาดรายได้ หรือบางครั้งก็นำเรื่องที่ชาวบ้านคนอื่นเบียดหนี้ประธาน หรือการที่ประธานทำงานไม่เป็น มาเป็นหัวข้อในการสนทนาอยู่บ่อยครั้ง

จากแผนภาพจะเห็นว่ามียู่ 2 คน ที่มีสถานภาพเป็นญาติกับประธาน ซึ่งก็คือนางอ้อมและนางจำปา สำหรับนางอ้อมก่อนหน้านี้ได้เช่าร้านค้าต่อจากนางเสริม ด้วยราคา 6,000 บาท โดยยืมเงินประธานซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกันมาลงทุน แต่ก็ยังจ่ายไม่ครบ เหลืออีก 3,000 บาท ซึ่งนางเสริมมักจะพูดให้ชาวบ้านคนอื่นฟังเสมอ ปัจจุบันร้านค้าดังกล่าวเลิกกิจการแล้ว ปัจจุบันนางอ้อมเป็นอีกคนหนึ่งที่มีหนี้สินมาก ทั้งนี้กับประธาน หนี้กับกองทุนสวัสดิการอาชีพ และกลุ่มออมทรัพย์ตลอดทั้งนี้กับชาวบ้านคนอื่น ๆ นางอ้อมเล่าถึงการใช้จ่ายเงินกองทุนสวัสดิการอาชีพ ที่ได้รับจำนวน 3,000 บาท ว่างวดแรก 70% นำไปใช้เป็นค่ารักษาแม่ที่เริ่มป่วยเป็นอัมพาต ส่วนงวดหลังอีก 30% เอาไปใช้หนี้ร้านค่านางแม่้ว ค่อนข้างชัดเจนว่าไม่ได้มีการนำเงินไปลงทุนทำการค้าแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามแม้ว่านางอ้อมจะบอกว่าปัจจุบันไม่ได้ทำงานเพราะต้องดูแลแม่ที่เป็นอัมพาต แต่ด้วยภาระหนี้สินที่มีอยู่จึงทำให้ผู้ศึกษาอดที่จะสงสัยไม่ได้ ประกอบกับการแสดง

บทบาทสองบทบาทของนางอ้อมที่ขัดแย้งกัน คือ การเดินทวงเงินชาวบ้านคนอื่นๆ ขณะที่ตัวเองบ่นว่าเป็นหนี้มาก และบทบาทดังกล่าวก็เริ่มคลี่คลายลงเมื่อทราบว่านางอ้อม เป็นผู้รับแทงห่วยใต้ดิน โดยนำไปส่งให้กับเจ้ามือนอกชุมชน เนื่องจากการซื้อห่วยใต้ดินเป็นการซื้อเงินเชื่อ เมื่อถูกหักเงิน แต่ถ้าไม่ถูกก็ต้องจ่ายก่อนที่จะซื้องวดต่อไป ซึ่งวิธีนี้เป็นหนทางหนึ่งที่นางอ้อมจะใช้เงินคืนให้กับนางเสริมได้ โดยที่นางเสริมแทงห่วยฟรีกับนางอ้อมมาหลายเดือนแล้ว

สำหรับการส่งเงินคืนประธานของนางอ้อมนั้น ผู้ศึกษาเห็นทุกครั้งที่เข้าชุมชนว่ามีการส่งเป็นรายวันให้กับประธานชุมชน เป็นจำนวน 10 – 20 บาท แต่ก็ไม่แน่ใจว่าเป็นการส่งเงินที่กู้ส่วนตัวกับประธานหรือเงินกองทุนสวัสดิการอาชีพ

ส่วนนางจำปา เป็นญาติอีกคนของประธานซึ่งมีร้านค้าในชุมชน และเป็นคนที่ค่อนข้างมีความเชื่อมั่นในความเป็นคนมีเครดิตของตนเอง โดยให้เหตุผลว่าไม่เคยเบียดหนี้กับประธานสำหรับความสัมพันธ์ระหว่างนางอ้อม และนางจำปา ซึ่งเป็นญาติกันนั้นจำกัดเฉพาะบางเรื่องเท่านั้น นางอ้อมจะเป็นลูกค้าประจำร้านนางแม่ซึ่งเป็นเพื่อนบ้าน แทนที่จะซื้อของร้านนางจำปาที่เป็นญาติตนเอง ที่เป็นเช่นนี้จากการสอบถามและพูดคุยกับชาวบ้านคนอื่นๆ พบว่า เนื่องจากร้านนางแม่ค่อนข้างผลัดผ่อนได้ง่ายกว่า ประกอบกับสามีของนางแม่เป็นคนใจกว้างลูกค้าจึงติดเยอะ ซึ่งทั้งสองร้านก็มีประเภทของสินค้าคล้ายกัน แต่ชาวบ้านที่ซื้อร้านนางจำปากล่าวว่า สินค้าร้านนางจำปามีคุณภาพเพราะซื้อมาจากห้างขายของส่งย่านวงศ์สว่าง (ห้างบิ๊กซี) ส่วนร้านอื่นๆ ในชุมชนมักซื้อจากตลาดเขมาฝั่งตรงข้ามชุมชน ซึ่งผู้ศึกษาสังเกตว่าผู้ที่ซื้อของจากร้านนางจำปามักเป็นกลุ่มที่มีรายได้ประจำ ดังกรณีนางแป้วซึ่งทำงานรับจ้าง กทม. เป็นลูกค้าร้านนางจำปา บ่นว่า “นางจำเนียรชอบตามไปทวงเงินที่บ้าน ซึ่งตนเองไม่เคยเบียดแต่บางวันกลับบ้านดึก ตั้งใจว่าวันรุ่งขึ้นจะเอาไปให้ การมาดักกรอที่บ้านทำให้ชาวบ้านเข้าใจผิดว่าเราจะเบียด แต่ก็ต้องซื้อร้านนี้เพราะเรื่องอื่นเขาก็ดีกับเรา ”

การที่นางจำปาเป็นผู้หนึ่งที่ได้ชื่อว่ามีเครดิตดี ทำให้ชาวบ้านหลายคนไว้ใจ และมักจะมาปรึกษาเรื่องการหมุนเงินเสมอ หรือยิ่งกว่านั้นบางคนมาขอให้ช่วยยืมเงินประธานให้ ซึ่งนางอ้อม และนางแป้วก็เป็นส่วนหนึ่งของคนกลุ่มนี้ด้วย ซึ่งการช่วยเหลือบุคคลทั้งสองซึ่งมีสถานภาพต่อตนเองต่างกัน คือ นางแป้วเป็นลูกค้าประจำ ส่วนนางอ้อมมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติต่อกัน ซึ่งเหตุผลของการให้ความช่วยเหลืออาจแตกต่างกัน สำหรับกรณีของนางแป้วซึ่งนางจำปามักกล่าวถึงว่าเป็นผู้ที่ไม่เคยเป็นหนี้และค่อนข้างสนิทกัน นางจำปามองว่านางแป้วเป็นผู้ที่มีเครดิตดีคนหนึ่ง การให้ความช่วยเหลือโดยการไปยืมเงินประธานให้ นี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นเสมือน

การเพิ่มทุนให้กับความสัมพันธ์ที่จากเดิมเป็นเพียงเจ้าหนี้กับลูกหนี้ ที่มีการตอบแทนแบบตรงไปตรงมาระยะสั้นไม่มีพันธะผูกพันต่อกัน แม้ว่าลูกค้าจะสามารถขอผลัดผ่อนได้แต่ก็ไม่ได้รู้สึกถึงการเป็นบุญคุณต่อกัน เนื่องจากของที่พวกเขาซื้อจากร้านค้าในชุมชนมีราคาแพงกว่าท้องตลาดอยู่แล้วจึงถือว่าเป็นการคิดดอกเบี้ย ดังนั้นการที่นางจำปายอมไปกู้เงินประจําให้แก่นางเป๋อ นั้นอาจทำให้เกิดความรู้สึกถึงการเป็นบุญคุณต่อกันซึ่งถือเป็นการสร้างพันธะต่อกันในระยะยาว ขณะที่การช่วยเหลือนางอ้อม นางจำปาบอกว่า “ ไม่ค่อยอยากช่วยเพราะนางอ้อมเป็นหนี้เยอะกลัวว่าจะต้องควักกระเป๋าจ่ายให้ถ้าหากว่านางอ้อมไม่ใช้คืน แต่ก็ต้องช่วยเพราะเป็นญาติกัน กลัวคนอื่นจะว่าไม่มีน้ำใจกับญาติตัวเอง ” นอกจากนี้ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติที่ทำให้นางอ้อมได้รับความช่วยเหลือจากนางจำปาแล้ว จะเห็นว่าการที่นางจำปากลับชาวบ้านคนอื่นว่านั่น เป็นการถูกควบคุมโดยกลไกของสังคม (social control)

แต่เมื่อประจําฉบับได้นางจำปาก็เลิกเพราะเกรงว่า การกระทำดังกล่าวจะทำให้ตนเองมีภาพพจน์ด้านลบในสายตาประจํา ซึ่งหมายความว่าถึงการขอความช่วยเหลือในอนาคตของตนเองกับประจําทำได้จำกัดลง บทบาทที่มีต่อเพื่อนบ้านจึงลดลงแค่เพียงเป็นที่ปรึกษาเท่านั้น

กรณีนางจำปา แม้ว่าจะมีญาติอยู่ในชุมชนบ้างแต่ก็เป็นเพียงลูกพี่ลูกน้องห่างๆ ปัจจุบันนางจำปาอยู่กับลูกชาย และแม่ที่เพิ่งมาจากต่างจังหวัดมาอยู่เป็นเพื่อน เนื่องจากสามีของนางจำปามีภรรยาใหม่ ทำให้นางจำปาเครียดจนเกือบจะฆ่าตัวตาย เมื่อกลับไปเยี่ยมบ้านแม่เลยมาอยู่เป็นเพื่อน ซึ่งในส่วนนี้ได้แสดงให้เห็นถึงการยังคงรักษาสายสัมพันธ์กับเครือญาติในต่างจังหวัด และเป็นแหล่งพึ่งพิงที่สำคัญเมื่อต้องประสบกับภาวะวิกฤติในชีวิต ก่อนหน้านั้นนางจำปามักจะปรึกษาเรื่องสามีและเรื่องต่างๆ กับนางป๋อซึ่งมีร้านขายอาหารตามสั่งอยู่ติดๆ กัน ส่วนนางป๋อก็มักฝากให้นางจำปาช่วยดูแลลูกชายให้เสมอ จนลูกชายนางป๋อ เรียกนางจำปาว่าแม่

นางป๋อก็เป็นลูกค้าของนางจำปาเช่นเดียวกัน แต่จะใช้วิธีซื้อเงินสดทีละน้อย หรือการซื้อเข้าจ่ายเงินไม่ให้ข้ามวัน การจ่ายเงินบางครั้งใช้วิธีหักจากค่าข้าวหรืออาหารที่นางจำปาสั่งมา นางป๋อเคยกู้เงินกับประจํามาก่อนตอนที่สามีไม่สบายแต่ตอนนี้ใช้คืนหมดแล้ว ยังเหลือแต่หนี้กองทุนสวัสดิการการศึกษา และมีหนี้สินกับเพื่อนบ้านต่างจังหวัดที่กู้มาเพื่อเป็นค่ารักษาตัวเมื่อครั้งที่ตนเองผ่าตัดไส้ติ่ง และที่เหลือก็นำมาลงทุนทำการค้า เพราะเมื่อเริ่มมีลูกคนที่สองก็ออกจากงานพอดี ตอนนั้นกู้มาหนึ่งหมื่นยังไม่ได้ใช้คืน เธอเล่าถึงช่วงที่สามีไม่สบายว่าเป็นช่วงที่ลำบากที่สุด ต้องหาเงินคนเดียว มีหน้าที่ยังออกจากงานเนื่องจากถูกบีบเพราะอายุมาก พร้อมกับเริ่มตั้งท้องลูกคนที่สอง ซึ่งในตอนแรกจะเอาออก แต่พ่อเด็กและเพื่อนบ้านห้ามไว้ พ่อเด็กเกิดนางจำปา

เพื่อนบ้านก็ช่วยดูแลให้ระหว่างที่ตนเองต้องไปเฝ้าสามีที่โรงพยาบาลซึ่งเข้าออกเป็นปี ระหว่างนั้นก็ยืมเงินประธานเพื่อใช้เป็นค่ารักษา และก็อาศัยยืมแม่สามีซึ่งอยู่ในชุมชนบ้าง ปัจจุบันนางป๋วยมีอาชีพขายอาหารตามสั่งส่วนสามีเป็นยามมีรายได้พอใช้ ส่วนลูกสาวได้เงินจากกองทุนสวัสดิการการศึกษา ซึ่งก็ส่งเกือบหมดแล้วเหลืออยู่ไม่กี่เดือน คิดว่าเมื่อส่งคืนครบก็น่าจะได้อีก

สำหรับกรณีความสัมพันธ์ระหว่างนางป๋วยและนางจำปानी มีการพึ่งพากันในฐานะเพื่อนบ้าน ในยามที่ประสบกับปัญหาต่างๆ เช่น การฝากดูแลลูกเมื่อต้องไปทำธุระนอกชุมชน ตลอดทั้งการปรึกษาเรื่องส่วนตัว แต่มักจะไม่มีการยืมเงินกัน แม้จะมีบ้างก็จำนวนไม่มากนัก

นางแม้วเจ้าของร้านค้าเป็นอีกคนที่กู้เงินประธาน เป็นหนี้กลุ่มออมทรัพย์ ได้เงินมียาชาวด และได้เงินกองทุนสวัสดิการอาชีพ และสวัสดิการการศึกษา นอกจากนี้ยังมีการยืมเงินจากญาติต่างจังหวัด ในช่วงที่สามีตกงานใหม่ๆ เพื่อเอามาใช้หมุนเวียนซื้อของเข้าร้าน สำหรับกรณีนางแม้วเมื่อเปรียบเทียบกับที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น ถือว่าเป็นผู้ที่มีหนี้กับ กลุ่ม/ชุมชน มากที่สุด ซึ่งด้านหนึ่งเป็นการสะท้อนถึงการมีเครดิตดีที่ทำให้ประธานและกรรมการกลุ่มเชื่อถือว่าสามารถส่งคืนกลุ่มได้ กรรมการท่านหนึ่งที่มีบทบาทในการอนุมัติให้ชาวบ้านกู้เงิน กล่าวถึงกรณีนางแม้วว่า “ก่อนหน้านั้นเขาเป็นพรรคพวกกับประธานคนก่อน เมื่อทางกลุ่มให้กู้เขาก็ส่งคืนกลุ่มตลอดไม่เคยขาด ทางกลุ่มจึงยินดีให้เขากู้มาตลอด” แม้ว่ากรรมการกลุ่มจะกล่าวในทำนองว่านางแม้วเป็นผู้มีเครดิตดีจึงให้กู้ ซึ่งอีกด้านหนึ่งเป็นไปได้ว่า ลักษณะการให้กู้ดังกล่าวเป็นยุทธวิธีทางการเมือง เพื่อถึงให้นางแม้วและสามีซึ่งเคยเป็นพรรคพวกของประธานคนก่อนเข้ามาเป็นพวกเดียวกับประธานคนปัจจุบัน ขณะที่นายเหลืองสามีของนางแม้วมักพูดถึงประธานคนปัจจุบันในแง่ไม่ดีเป็นต้นว่า เป็นคนขี้โกง และไม่มีความสามารถ แต่ทว่านายเหลืองก็เป็นชาวบ้านจำนวน 1 ใน 10 คน ที่เป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพของชุมชนร่วมกับประธานและชาวบ้านคนอื่น ซึ่งลักษณะความสัมพันธ์ก็ขัดแย้งก็ร่วมมือเช่นนี้ มักเกิดขึ้นเสมอในวิถีชีวิตของชาวชุมชน กรณีนางปู้กับประธานก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน

อาจกล่าวได้ว่าการที่ความสัมพันธ์ดังกล่าวไม่ได้นำไปสู่การขัดแย้งที่รุนแรง เพราะต่างฝ่ายต่างก็ต้องการพึ่งพาผลประโยชน์กับฝ่ายตรงกันข้ามอยู่ การต่อต้านหรือการแสดงออกถึงความไม่พอใจในพฤติกรรมบางอย่างของประธาน ผู้ซึ่งชาวบ้านจำเป็นต้องพึ่งพาในฐานะที่มีอำนาจและมีทรัพยากรเหนือกว่าในหลายด้าน จึงสะท้อนออกมาด้วยการต่อต้าน การตำลึงหลัง หรือการจับกลุ่มนินทามากกว่าจะเลือกใช้วิธีการเผชิญหน้าโดยตรงไปตรงมา เพราะนั่นหมายถึงการแตกหักซึ่งไม่ใช่เป็นวิธีการที่ชาวชุมชนแห่งนี้นิยมเพราะเสมือนเป็นการแหล่งพึ่งพา แหล่งแลก

เปลี่ยนผลประโยชน์ ที่ถือว่าเป็นต้นทุนสำคัญ ที่จะทำให้ชาวชุมชนสามารถนำเดินชีวิตรอดในสภาวะชายขอบเช่นนี้

สำหรับการนำเสนอในส่วนเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงบรรทัดฐานในการปฏิบัติต่อกันตามมิติความสัมพันธ์ต่างๆ ของชาวชุมชนที่มีต่อกัน ความเป็นเพื่อนบ้านหลายกรณีซ้อนทับกับความเป็นเครือญาติ ที่มักมีการปฏิบัติต่อกัน เช่น การแลกเปลี่ยนสิ่งของเครื่องใช้ประจำวัน รวมทั้งการให้คำปรึกษาในเรื่องต่างๆ ระหว่างที่เก็บข้อมูลในชุมชนแห่งนี้ พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่และการเป็นลูกหนี้ค่อนข้างปรากฏชัดเจนแทรกอยู่ในเกือบทุกมิติ ความสัมพันธ์ซึ่งอาจจะเป็นลักษณะทั่วไปของชาวชุมชนเมืองก็เป็นได้ สำหรับผู้ที่ป็นหนี้กับประธานหลายคนมีความรู้สึกถึงการเป็นหนี้บุญคุณ ซึ่งตอบแทนด้วยการให้ความร่วมมือกับกิจกรรมของชุมชน หรือทำตามการขอความร่วมมือของประธานชุมชนซึ่งมีสถานะภาพเป็นเจ้าหน้าที่

นอกจากนี้การนำเสนอดังกล่าว สามารถสะท้อนถึงลักษณะของเครือข่ายสังคมที่ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะอาณาเขต หรือเฉพาะพื้นที่เดียวกันเท่านั้น หากแต่เป็นเครือข่ายของความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวพันผูกโยงกันด้วยกลไกความความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อกันในมิติต่างๆ ขณะที่ชาวบ้านจำนวนหนึ่งได้กลับไปแสวงหาความช่วยเหลือจากเครือข่ายความสังคมในต่างจังหวัดหรือกลุ่มที่แสวงหาจากแหล่งอื่นนอกชุมชน ประกอบกับชาวชุมชนส่วนหนึ่งมีค่านิยมในการรักษาภาพพจน์ด้านบวกที่แสดงถึงการเป็นคนน่าเชื่อถือ ผ่านกลไกการสร้างเครดิตหรือสร้างความน่าเชื่อถือ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนที่มีผลตอบแทนภายใน (intrinsic reward) และการแลกเปลี่ยนที่มีผลตอบแทนภายนอก (extrinsic reward) จึงทำให้มีการลงทุนในความสัมพันธ์ระหว่างกันเพื่อการเก็บเกี่ยวผลตอบแทนในอนาคต ทำให้ความสัมพันธ์ดังกล่าวที่อย่างน้อยที่สุดไม่ได้เป็นไปอย่างชั่วคราวครั้งชั่วคราวระยะสั้นๆ ทว่ามีการสร้างพันธะในการตอบแทนต่อกันในระยะยาว

สิ่งที่นำเสนอมาข้างต้น สอดคล้องกับที่ Barnes ที่กล่าวถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมได้ก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “เครือข่ายย่อย”(partial network) ซึ่งในงานศึกษาชิ้นนี้หมายถึง การมีเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในชุมชน ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวหลายเครือข่ายรวมเป็นเครือข่ายรวม (total network) ซึ่งเป็นภาพความสัมพันธ์โดยรวมของชาวชุมชน และลักษณะค่านิยมที่ชาวชุมชนมีส่วนร่วมดังกล่าวเกี่ยวพันอย่างสำคัญต่อการดำเนินงานของกองทุนสวัสดิการประเภทต่างๆ ของชาวชุมชน